

**ВІННИЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО**

Факультет мистецтв і художньо-освітніх технологій

**Кафедра вокально-хорової підготовки, теорії та методики музичної освіти
імені Віталія Газінського**

ДИПЛОМНА РОБОТА

на тему:

**«Розвиток музичної культури учнів підліткового віку
на уроках музичного мистецтва»**

Студента 2 курсу MCOMM групи
Спеціальності 014 Середня освіта
(Музичне мистецтво)

Галузі знань 01 Освіта/Педагогіка

Ступеня вищої освіти магістра

Освітньо-професійна програма Середня
освіта. Музичне мистецтво.

Сайдака Артема Максимовича

Науковий керівник: Білозерська Г. О.
канд. пед. наук, доцент

Розширена шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Голова комісії _____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)

Члени комісії _____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)
_____	_____
(підпис)	(ініціали, прізвище)

Вінниця – 2024р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І. РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА.....	7
1.1. Дефінітивний аналіз поняття «музична культура».....	7
1.2. Психолого-педагогічні особливості учнів підліткового віку.....	16
1.3. Урок музичного мистецтва як основа формування музичної культури школярів.....	20
РОЗДІЛ ІІ. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА.....	28
2.1. Діагностика рівнів сформованості музичної культури учнів підліткового віку.....	28
2.2. Педагогічні умови розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.....	44
2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи.....	56
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	59
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	62
ДОДАТКИ.....	75

ВСТУП

В основі розвитку освітньої системи сьогодні є її спрямування до загальнолюдських цінностей, духовного відродження та досягнень світової культури, спонукаючи молодь усвідомлено сприймати культуру в усій її складності та багатоманітності як невід’ємної складової їх пасивної або активної діяльності. Музична культура як ціннісна основа кожної людини сприяє формуванню в неї неповторної індивідуальності.

Про важливість створення ефективної системи освіти, яка б сприяла забезпеченню систематичного духовного самовдосконалення особистості, формуванню її інтелектуального та культурного потенціалу наголошується в Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття»). В Концепції художньо-естетичного виховання визначено основні підходи художньо-естетичного виховання школярів, зокрема, підліткового віку. Про необхідність виявлення індивідуальних здібностей кожного учня та його цілеспрямованого розвитку зазначається у Концепції «Нова українська школа». Це підкреслюється і Законом України, де визначено основні завдання загальної середньої освіти, зокрема виховання поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей українського народу та інших націй і народів.

А тому актуальним сьогодні є розвиток музичної культури учнів підліткового віку із формуванням у них емоційно-естетичного досвіду, художніх цінностей та усвідомленого ставлення до музично-інформаційного простору.

Фундаментальні дослідження проблеми мистецької освіти, зокрема в аспекті розвитку музичної культури учнів підліткового віку висвітлені у працях виданих вчених – Л. Масол, О. Олексюк, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької.

Основні компоненти розвитку естетичної культури аналізуються в багатьох дослідженнях з психологічних, педагогічних та мистецтвознавчих наук вчених-сучасників (Б. Бриліна, В. Вергунової, О. Зайцевої). Про необхідність формування музичної культури та духовності як важливого аспекту формування

творчої особистості зазначається у надбаннях Вань Яня, Н. Міської, О. Негребецької, О. Петрикової, А. Юдіна.

Психологічний аспект проблеми періодизації учнів підліткового віку в сучасному суспільстві, їх мотивації до навчальної діяльності, особливості їх індивідуального розвитку та ціннісних орієнтацій розглядається О. Бедлінським, С. Занюк, В. Климчук, В. Мащенко, У. Михайлишиним, В. Поліщук. Необхідність соціокультурного розвитку учнів-підлітків висвітлено у працях Г. Денисенка.

Про важливість формування творчих вмінь та розвитку творчої особистості учнів-підлітків наголошується у дослідженнях Г. Білозерської, Л. Беземчук, О. Гопки. Методичні рекомендації щодо використання інноваційних (інтерактивних, інтеграційних) та, зокрема, художньо-педагогічних технологій на уроках музичного мистецтва висвітлені Т. Белінською, Л. Василевською-Скупою, Го Цзюнь, Л. Костюк, Н. Кравцовою, Н. Сізовою, Л. Онофрійчук. Про необхідність організації музично-естетичного простору закладів загальної середньої освіти та художньо-творчої взаємодії учнів підліткового віку в процесі формування в них музичної культури зазначено у працях І. Болдирєвої, І. Бондарук, О. Гаврилюк, Р. Добровольської, Т. Сіваш.

Особливу увагу заслуговують дослідження, спрямовані на формування національної самосвідомості в учнів на уроках музичного мистецтва в сучасних закладах загальної середньої освіти (К. Кушнір, І. Пилипчук).

Аналіз наукових джерел свідчить про актуальність, складність та пріоритетність проблеми розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва та необхідність дослідження педагогічних умов здійснення даного процесу. Практичне значення даного питання зумовило вибір теми наукового дослідження: «Розвиток музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва».

Об'єктом дослідження є процес розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Предметом дослідження є педагогічні умови розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити ефективність впровадження педагогічних умов розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Відповідно мети визначено наступні **завдання дослідження**:

- проаналізувати поняття «музична культура» в психолого-педагогічних та мистецтвознавчих наукових джерелах;
- дослідити психолого-педагогічні особливості учнів підліткового віку;
- на основі наукових досліджень охарактеризувати значення уроків музичного мистецтва як основи формування музичної культури школярів;
- експериментально дослідити стан сформованості музичної культури учнів підліткового віку;
- обґрунтувати педагогічні умови розвитку музичної культури учнів підліткового віку;
- проаналізувати результати дослідно-експериментальної роботи.

Методичну основу дослідження склали положення психолого-педагогічних, мистецтвознавчих наук щодо вивчення сутності та значення понять «музична культура», «естетична культура», «естетично-оцінна діяльність», «проектна діяльність», «художньо-творча взаємодія» у розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Методи наукового дослідження. У розв'язанні поставлених завдань використовувались загальнонаукові методи теоретичного та емпіричного дослідження для забезпечення комплексного пізнання проблеми дослідження.

Теоретичні методи: аналіз та синтез наукових джерел з проблеми розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Емпіричні методи: спостереження, анкетування, опитування, бесіди, музично-творчі завдання.

Практичне значення проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні педагогічних умов розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі Загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 32 Вінницької міської ради.

Апробація результатів дослідження здійснювалась шляхом активної участі у:

- науково-практичній інтернет-конференції «Проблеми та інновації в мистецькій, технологічній освіті» (28 травня 2024 р., м. Вінниця), стаття на тему: «Теоретичні аспекти розвитку музичної культури підлітків»;
- Всеукраїнській науково-практичній онлайн-конференції за участю здобувачів вищої освіти та молодих учених (09 листопада 2023 р., м. Вінниця), стаття на тему: «Розвиток музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва».

Структура дослідження зумовлюється логікою дослідження й складається зі вступу, двох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Зміст викладено на 55 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ І. РОЗВИТОК МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Дефінітивний аналіз поняття «музична культура»

Значущість музичної культури на сучасному етапі розвитку освіти пов'язана із динамічним розвитком міжкультурних зв'язків. Із прогресуванням технічних можливостей, музичне мистецтво поміж інших видів мистецтва лідирує за обсягами випуску музичних записів та кількістю художньої аудиторії. Таким чином практично кожна людина постійно перебуває у музично-звуковому середовищі з можливістю звернення до музичного мистецтва рідного краю, зарубіжного мистецтва, сприйманні вподобаних стилів та жанрів різних епох та народів.

Нині широко поширені музичні твори масової культури, орієнтовані на непідготовлену аудиторію, які мають усереднену художню мову з відсутньою етнонаціональною специфікою. Проте, поряд із масовою музикою значне місце займають народна та богослужебна музика, класична спадщина, музично-естетичні новації тощо [63].

У працях О. Лобової зазначається про необхідність виведення музичної освіти на рівень культуро- та життєтворчості, максимальної реалізації інтелектуального, естетичного, творчого потенціалу особистості та її різнобічного гуманістичного виховання, а тому, феномен музичної культури набуває нового, більш глобального й універсального змісту [50, с. 105-117].

У наукових джерелах різнобічно висвітлено визначення поняття «музична культура», зокрема, увага звернена на певні історичні періоди різних країн та конкретних народів. Але головна увага науковців приділена проблемі розвитку музичної культури окремої особистості.

Тлумачення поняття «культура» зустрічаємо у працях О. Лобової. Науковицею зазначається, що це надзвичайно широке і різнопланове явище, яке

пронизує різноманітні аспекти соціального буття та людської діяльності. Сфера побутування терміну розповсюджується на різні наукові галузі (культурологія, філософія, історія, філологія, мистецтвознавство, етика, естетика, синергетика, психологія тощо) [50, с. 107].

О. Негребецькою «музична культура» трактується як система всіх державних інститутів (музична освіти, наука про музику, концертні зали, нотодрук, засоби масової комунікації тощо), що забезпечує обмін і споживання в суспільстві музичних цінностей, створених і виконаних композицій [63, с. 39].

Н. Міськовою зазначається, що музична культура особистості є цілісним утворенням, що характеризується наявністю глибоких музичних знань та вмінь виконувати музику, високою якістю музичного сприймання та емоційного переживання музичних творів, проявом вираженого прагнення до творчого самовияву у сфері музичного мистецтва та оцінного ставлення до неї [62, с. 174].

У працях С. Чепіги досліджено, що музична культура особистості відображається у єдності відповідних знань, здібностей, переконань, почуттів, оцінок, навичок поведінки, музичних здібностей, сформованої естетичної позиції, стійкої установки на музичну діяльність, розвиненого чуттєво-ціннісного ставлення до музики, що дає можливість особистості орієнтуватись в царині музичних цінностей, формувати суб'єктивні переживання, смаки, оцінки й ідеали [85, с. 157].

У наукових дослідженнях також зазначається, що музична культура особистості є:

- інтегральним утворенням, що проявляється в достатньому рівні музичного розвитку особистості, сформованості її музично-естетичної свідомості та накопиченні людиною музичного досвіду в різноманітних видах виконавської діяльності (Дін Юнь) [30, с. 34];

- результатом засвоєння знань про синтез національного та світового музичного мистецтва, що проявляється в широкому музичному кругозорі особистості, вихованості в неї естетичних почуттів, рівня розвитку здібностей до

сприйняття музики та прагненні до самореалізації в творчому процесі (Ван Янь) [18].

Музична культура є феноменом духовної культури особистості, адже сприяє набуттю вмінь розуміти та відчувати музичне мистецтво, його виразність і глибину [107]. Також це є способом цілісного розвитку школяра із зверненням уваги на його моральне та естетичне удосконалення у процесі музично-творчої діяльності.

Вченими виокремлюються найголовніші функції музичного мистецтва, які воно виконує в житті суспільства:

- формувальна, адже активізує процес розвитку й соціалізації людини, становлення її інтересів та смаків;
- пізнавальна – зумовлюється прагненням людини до здобуття нової інформації й досвіду, забезпечує пізнання особистістю відображеного в музиці навколишнього світу, яка через певні звуки транслює конкретні відчуття, образи, емоції;
- комунікативна – базується на знаковому використанні звукових форм як особливої мови;
- виховна – стимулює виховання в індивіда соціально значущих особистісних якостей та властивостей, здійснює духовний розвиток людини;
- мобілізуюча – спонукає людину до певних дій, покращує її діяльність, зокрема, завдяки таким музичним творам, як марші, трудові пісні тощо;
- гедоністична (естетична) – забезпечує естетичне задоволення людини, стимулює появу в ній позитивних емоцій та відчуття радості;
- експресивна – визначається потребою особистості в зовнішньому вираженні власних сильних емоцій і почуттів;
- духовно-катарсисна – впливає на емоційний стан людини, спонукає її до співвіднесення власних внутрішніх відчуттів і почуттів зі створеними у процесі сприйняття музики слуховими образами;

- сугестивна (терапевтична, лікувальна) – введення людини у визначений психічний стан;
- суспільно-організаційна – пов'язана з потребою членів суспільства створювати певні соціальні об'єднання, ланки, формування, в межах яких обрана музика стає своєрідним символом створеної структури [37, с. 70-75].

За ствердженнями науковців, для успішної реалізації пропонованих функцій музичного мистецтва необхідне сприяння систематичному формуванню музичної культури у кожної особистості.

Вченими виокремлюються найважливіші риси музики:

- музика через свої ритмо-енергічні властивості гармонізує зв'язок співтовариства з навколишнім світом – штучним і природним;
- музика дозволяє співтовариству ідентифікувати себе, виділити з навколишнього світу;
- музика зміцнює ті чинники і передумови, які сприяють ефективній організації і інтеграції людьми своїх сил, настроюванню членів співтовариства на функціонально виправдані дії, як-то виконання трудових операцій, освоєння форм активності, що пов'язані з відпочинком тощо;
- музична традиція дозволяє, з одного боку, розвивати творчий потенціал співтовариства, з іншої – зберігає сили людей, етнічні зразки естетичної організації діяльності, які акумулюють досвід попередніх поколінь;
- музика у ряді інших культурних засобів формування відносин людини з оточенням сприяє переходу від ентропії до порядку, від безформності до отримання форми, передаючи норми впорядкування від одного покоління до іншого [63, с. 40].

Музична культура сприяє налагодженню комунікації між учасниками художньо-творчого процесу, створюючи основу для зразкових відносин у соціумі між людьми [44; 46; 100]. Вона має більш глибоке значення ніж музичне мистецтво, адже вона охоплює різні сфери музичного мистецтва в будь-якому соціальному виявленні.

Поняття «музична культура» в соціальному аспекті науковцями визначається як складна система, в яку входять:

- музичні цінності, що створюються або зберігаються в даному суспільстві;
- всі види діяльності по створенню, зберіганню, відтворенню, розповсюдженню, сприйняттю і використанню музичних цінностей;
- всі суб'єкти такого роду діяльності разом з їх знаннями, навичками і іншими якостями, що забезпечують її успіх;
- всі установи і соціальні інститути, а також інструменти і устаткування, що забезпечують цю діяльність [63, с. 40].

Аналіз поняття «музична культура» в наукових дослідженнях свідчить про те, що вона є підсистемою до систем вищих рівнів художньої культури суспільства та культури в цілому.

Будучи духовно-матеріальною, в змісті музичної культури – різноманітні образи та явища суспільної музичної свідомості (інтереси, ідеали, норми, погляди, смаки тощо), які проявляються у вигляді фіксації самої музики (ноти, звукозапис), сприймання, осмислення та аналізування музичного мистецтва, а також способи розповсюдження музики за допомогою музичних інструментів, різноманітних технічних засобів тощо.

У наукових працях визначається об'єктивна та суб'єктивна сторони музичної культури. Об'єктивна охоплює потреби суспільства в музичному мистецтві, засоби та способи їх задоволення. Натомість суб'єктивна сторона – інтереси, погляди, смаки та способи їх задоволення, що керують діяльністю музикантів та слухачів. Обидві ці сторони тісно взаємодіють та переплітаються між собою [63, с. 40; 53].

Музична культура особистості науковцями досліджується в різних напрямках:

- як результат впливу музичної культури суспільства;
- як умова подальшого художньо-творчого розвитку особистості;

- як результат специфічної духовно-практичної діяльності людей і спосіб існування та функціонування їх музичної свідомості;
- як частина загальної духовної культури особистості;
- як досвід особистості у сфері музичного мистецтва;
- як сукупність специфічних способів музичної діяльності людей [63, с. 41; 26].

Ціннісне ставлення особистості до музичного мистецтва формується на основі набутого художнього досвіду, в такому випадку музична культура, її прояв є результатом такої діяльності.

В наукових джерелах поняття «музична культура особистості» досліджується як різноаспектне утворення, що характеризується особливістю сприймання, відчуття та оцінювання творів музичного мистецтва, на основі засвоєних музичних знань, підкріплене бажанням до активної діяльності, творчої самореалізації [48; 77]. Сучасними науковцями (М. Федорець, Ван Цзябінь) наголошується про необхідність загальної музичної освіти як ефективного засобу мистецького навчання, що сприяє всебічному розвитку та культурному становленню особистості, адже це є таким творчим процесом, що пов'язується із засвоєнням базових елементів соціального досвіду [82].

Поряд із поняттям «музична культура» вченими досліджується поняття «естетична культура» та виокремлюються її структурні компоненти: естетичний ідеал, смак, інтерес, почуття (Б. Брилін) [17, с. 9-16].

Об'єктом пильної уваги науковців є формування естетичного смаку особистості підліткового віку (С. Гурова, М. Гусака, Н. Мар'єнко). У працях Г. Падалки досліджуються проблеми формування естетичного смаку та ідеалу як засобу творчої та соціальної регуляції особистості [67].

Б. Бриліним, О. Гаврилюк зазначається, що саме художній смак як соціальна структура і психічний феномен особистості реалізується через засоби творів мистецтва і є одним із головних показників естетичного розвитку культури особистості. Смак зумовлює прагнення особистості до досконалості, високого вибору предметів мистецтва за ознаками їх практичної цінності та

законів краси. Високий рівень інтелектуальної та емоційної досконалості особистості визначається системою естетичних уподобань, проявляється умінням адекватно сприймати художню цінність тих чи інших видів мистецтва на рівнях розвитку її естетичної культури [17, с. 9].

Художній смак як особливий феномен особистості сприяє виявленню потреби особистості до самовдосконалення.

Саме від художнього смаку залежить розвиток високого рівня музичної культури особистості, її творчих здібностей, вмінь оцінювати твори мистецтва [60]. А його формування сприяє розвитку інтелекту на основі індивідуальних естетичних цінностей.

До структурних елементів музичної культури учнів підліткового віку науковці найчастіше відносять:

- систему музичних знань, умінь і навичок;
- емоційне ставлення до музичного мистецтва (здатність до емоційно-естетичного переживання в процесі пізнання, сприйняття та виконання творів музичного мистецтва) (Н. Аніщенко) [3];
- музичний досвід (наявність певних знань про музичне мистецтво, присутність інтересу, пошуки переваг того чи іншого музичного твору);
- музична грамотність (здатність образно сприймати музичне мистецтво, вміння визначати характер та зміст музики, розуміти характер інтерпретації);
- музично-творчий розвиток особистості (вміння самовиражатись, самостверджуватись, переживати та інтерпретувати музику, прагнення до самореалізації та музичного розвитку (Г. Білозерська, І. Болдирєва) [11; 15];
- духовно-ціннісні орієнтири особистості (ставлення учнів до музичного мистецтва як до цінності, чуйне відношення до світу мистецтва, розвиток високих естетичних поглядів) (В. Вергунова, У. Михайлишин) [20; 61].

Про необхідність формування музично-творчого досвіду через сприймання та опанування музичного мистецтва у учнів підліткового віку зазначається у дослідженнях Л. Мартинюк [51]. Через сприймання та

усвідомлення мистецтва формуються певні духовні та естетичні цінності, які складають структуру музичної культури особистості.

Згідно наукових праць О. Ростовського, базовим структурним елементом музичної культури є музикальність особистості. Вченим зазначається про необхідність визначення характеру музичних здібностей учнів для успішного виконання ними будь-якого виду музичної діяльності [73].

О. Лобова до структури музичної культури відносить мотиваційний, емоційний, аксіологічний, теоретичний, практичний, розвивальний і виховний компоненти, які вченою згруповані в блоки:

- музична спрямованість як спонукальна складова, що зумовлює прагнення дитини спілкуватися з музичним мистецтвом. Мотиваційний, емоційний та аксіологічний компоненти спрямованості формуються і удосконалюються в різних видах музичної діяльності та впливають на загальнокультурну, загальнонавчальну та духовну спрямованість особистості;

- музична обізнаність як підструктура музичної, загальнокультурної та загальної компетентностей школяра, провідними елементами якої є теоретичні та практичні складові (музичні знання, уміння та навички);

- виховний компонент охоплює музичне, загальнокультурне виховання та опосередкований вплив музичної освіти на різнобічне виховання особистості, що конкретизується у формуванні моральних, національних, патріотичних, громадянських, комунікативних, трудових якостей школяра;

- музично-творча розвиненість (здібність сприймання музичного мистецтва, виконавські здібності та творчі прояви музикальності особистості). Загальнокультурні складові розвитку поєднують розвиток потреби у художній діяльності, естетичного смаку, основ загальнокультурного мислення [50].

Музичну діяльність О. Лобова визначає як основний засіб формування музичної культури учнів.

На основі аналізу наукових джерел нами було визначено структуру музичної культури учнів підліткового віку до якої входять: мотиваційно-пізнавальний, емоційно-ціннісний та творчо-діяльнісний компоненти.

Мотиваційно-пізнавальний компонент у розвитку музичної культури учнів підліткового віку на нашу думку є одним із основних, адже передбачає глибокий стабільний інтерес до мистецтва, музично-творчої діяльності, прагнення до впровадження художніх цінностей.

Розвиток інтересу і потреби учнів підліткового віку в осягненні, аналізі та інтерпретації явищ мистецтва сприяє формуванню у них здатності розуміти та цінувати мистецтво у різноманітні його видів та жанрів.

Пізнавальна потреба в даному аспекті сприяє творчому розвитку учнів та вдосконаленню набутих вмінь та навичок.

Важливим компонентом музичної культури учнів підліткового віку на нашу думку є емоційно-ціннісний компонент, адже він базується на чуттєвому змісті музичної інформації та передбачає готовність особистості до самопізнання своїх художньо-естетичних вражень, розвиненість музично-естетичної свідомості та можливість адекватної оцінки результатів музично-творчої діяльності.

Основою світорозуміння є система ціннісних орієнтацій особистості, яка виявляється у ставленні учнів підліткового віку до музичного мистецтва як цінності і до ціннісних аспектів активної творчої діяльності, створення нового творчого продукту.

Творчо-діяльнісний компонент музичної культури відображає готовність учнів підліткового віку до включення в активні форми художньо-творчої діяльності, усвідомлення своєї участі в них, можливість практичного використання знань, умінь та навичок у самостійній роботі, уміння обирати доцільні ігрові прийоми в процесі вирішення художніх завдань, контролювати та коригувати власну виконавську поведінку.

Здатність підлітків до художньо-творчої самореалізації із розвиненим художньо-образним, асоціативним мисленням через активну мистецьку діяльність, зокрема, музичну є однією із головних цілей реалізації вимог Нової української школи.

Отже, розвиток музичної культури учнів підліткового віку передбачає широке знайомство з музичними явищами, розуміння їх змісту і проблем, наявність в особистості художнього та естетичного досвіду, ключових компетентностей, відповідних цінностей, усвідомлення людиною значущості культурної спадщини поколінь, глибоке сприйняття продуктів музичної творчості, розуміння мистецького тезаурусу, музичної мови, засобів музичної виразності, вміння критично оцінювати твори музичного мистецтва. Все це сприяє забезпеченню високого культурного розвитку особистості.

1.2. Психолого-педагогічні особливості учнів підліткового віку

В сучасний кризовий етап соціально-політичної та культурно-історичної ситуації, в якій перебуває наша країна в зв'язку із воєнним станом, проблема особистісного культурного розвитку учня-підлітка привертає все більше уваги в дослідженнях сучасних науковців, адже це впливає на перебіг становлення особистості, на формування в неї нового світогляду, цінностей, духовності, моральних якостей.

Саме підлітковий період займає головне місце у формуванні особистості. В цей період в динамічній фазі простежується зацікавленість до сучасності, пошук свого місця в соціумі поряд з чуттєвим сприйманням всього у всіх сферах життя. Тому все, що оточує учня-підлітка, всі обставини, в яких він перебуває чітко відбивається на його особистісному становленні.

Зміни особистості в підлітковий період відбуваються швидше і поки науковці розробляють нові теоретичні підходи щодо характеристики даної вікової категорії, вже змінюється наступний підліток, адже людство еволюціонує, і всі ми є результатом та передумовою психоісторичного процесу (G. Kelly) [94].

В наукових працях широко простежується вивчення психолого-педагогічних особливостей учнів підліткового віку, зокрема висвітлюється моральна характеристика особистості цього періоду, адже зміни в моральній

сфері особистості впливають на її психічний розвиток. Це пов'язано із навчальною діяльністю підлітка та його самостійності [47; 90]. Високий рівень такої діяльності вченими вбачається у задоволенні пізнавальних потреб особистості.

Аналіз сучасних наукових джерел щодо особливостей підліткового періоду свідчить, що науковцями звернена увага на розкриття окремих сторін цього періоду. Так, Н. Токаревою, А. Шамне, Н. Макаренко розглядаються психологічні закономірності психічного розвитку особистості, специфіка розвитку особистісної, когнітивної, емоційно-вольової, поведінкової сфери, життєтворчості підлітка [80]. Питання щодо адаптації підлітка у школі висвітлено у працях С. Максименка, О. Главнік, Т. Червоної [1]. Проблеми періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві розкриває у своїх дослідженнях О. Бедлінський [4, с. 49-54]. Про важливість моніторингу індивідуального розвитку особистості підлітка вказується у працях В. Мащенко [57, с. 11-15].

У наукових дослідженнях з психології розглядаються різні підходи у визначенні вікової періодизації підліткового віку, що охоплює вік від 11-12 до 23-25 років: період статевого дозрівання (від 11 до 15 років); рання юність (від 14 до 18 років); пізня юність (від 18 до 25 років). В інших наукових джерелах розрізняється стадії підліткового віку: молодший (10-11 років), середній (11-12 років) та старший підлітковий вік (13-14 років) [69].

Вкрай важливим, на думку науковців, є повноцінне проживання особистості цього періоду, адже в цей час формуються індивідуальні особливості підлітка.

Зарубіжними науковцями підлітковий вік визначається як тинейджерський період (від 13 до 19 років). Це, на думку F. Philip Rice обмежує вивчення вікових особливостей цього періоду в зв'язку з вузькістю часових меж. На думку науковця підлітковий період поділяється на 2 періоди: ранній підлітковий (від 11 до 14 років) та середній підлітковий вік (від 15 до 19 років). Таким чином, це точніше визначає етапи життя особистості в підлітковий період [92].

На думку українських науковців, саме в цей період індивід переходить на якісно новий ступінь свого розвитку, переходить з положення «дитина» в положення «дорослий» та певний час перебуває у статусі маргінальної особистості, яка належить двом культурам. Вченими наголошується, що загально визнаними є дві закономірності:

- культурна сконструйованість підліткового віку як періоду розвитку;
- залежність протікання підліткової кризи від культурноісторичного контексту, оскільки отрочтво є скоріше культурноісторичний конструкт, ніж психобіологічний феномен [80, с. 15].

Особистість в підлітковий період характеризується неврівноваженістю, нестійкою поведінкою, що зумовлюється емоційними хвилями, що впливає на можливість усвідомлено себе сприймати в соціумі та міжособистісні взаємини в контексті становлення підліткової субкультури. Тому важливим завданням у психології та педагогіці є пізнання внутрішнього світу особистості, що пов'язане із культурою та історією.

Емоційна перемінність особистості в підлітковий період впливають на різнобічність вибору її провідної діяльності, її видів та форм.

Учні підліткового віку із задоволенням беруть активну участь в навчально-пізнавальній, суспільно-політичній, культурно-масовій, творчій діяльності, проявляють організаторські здібності в закладах загальної середньої освіти. Важливе місце в цей період займає гра, проте не сам процес, а можливість самореалізуватись, виокремитись серед однолітків [65; 76; 80].

Суспільно-значуща діяльність (трудова, навчальна, суспільно-організаційна, спортивна, художня) є провідною для учня-підлітка, адже для нього є вкрай важливим власні успіхи і досягнення та отримання за це схвальної оцінки від соціуму. Для цього періоду є характерним розвиток самосвідомості, прагнення до самопізнання, самооцінка.

Особливим є ще й те, що у підлітковому періоді є характерним специфічні форми поведінки разом з власними установками, що зумовлюють утворення особливої підліткової субкультури, адже приналежність до певної підліткової

спільноти за інтересами та формами проведення дозвілля має суттєве значення у розвитку особистості підлітка та впливають на формування у нього норм і цінностей [80, с. 31; 91].

В наукових дослідженнях все частіше висвітлюється проблема формування нового покоління учнів-підлітків, яке називають першим інтернет-поколінням, цифровим поколінням, цифровою нацією, медіа-поколінням тощо, якому притаманні цінності відразу кількох поколінь [93].

І. Palfrey висвітлюється характеристика цифрового покоління, якому притаманні такі якості як інноваційність, всеосяжна креативність, інформованість, багатозадачність поряд із інформаційною перевантаженістю, інтернет-залежністю, доступом до небезпечного контенту, результатом чого є знервованість, агресія, заклики до насилля тощо [103, с. 7].

За дослідженнями Н. Токаревої, А. Шамне, Н. Макаренко, нове покоління підлітків сьогодні є носієм нових демократичних цінностей (свободи слова, віросповідання, вільного вибору власної позиції), а також реформаторських, прогресивних світоглядних переконань. Вони характеризуються наявністю значної свободи у виборі ідентичності, що пов'язане із відсутністю ідеологічного тиску, низьким рівнем контролю дорослими правил та норм поведінки, поглядів, проведенням вільного часу, зовнішності тощо. Характерним для цього періоду є вміння опановувати інформаційними технологіями, швидко генерувати ідеї, наявність нестереотипного, інноваційного, креативного мислення [80, с. 55; 97].

Усвідомлення ролі інформаційно-комунікаційних технологій у психосоціальному розвитку учнів-підлітків є додатковим джерелом свободи особистості, яка розвивається, адже інноваційні засоби сприяють розвитку творчості особистості, а сама особистість здатна творити культуру [46; 95; 106]. Прагнення виявляти свою ініціативність та шукати нове є головним принципом нового покоління, яке живе в час ринкових відносин.

Засвоєння цінностей та соціальних норм у межах вільної інформації у підлітковому віці сприяє виробленню у них раціонального підходу до вибору

інтересів, знань, видів діяльності, гнучкості, оригінальності, адаптованості в сучасних умовах.

Негативною стороною цього процесу є розвиток у них культу матеріальних цінностей, духовного нігілізму, меркантильності, споживчого способу життя тощо. Самодостатність, самовпевненість, розкутість, оптимізм, егоцентризм, індивідуалізм мають зворотну сторону у вигляді емоційної нестійкості, психічної невірноваженості, імпульсивності, тривожності [80].

Варто зауважити, що підлітки продовжують наслідувати ту модель поведінки, яка закладена у їхній сім'ї. Тут є головним не пригнічення особистості, а сприяння її гармонічному та інтелектуальному розвитку.

У підлітковому віці ставлення до навчання є менш мотивованим, адже з'являється більша зацікавленість до навколишнього світу, розуміння значення комунікації із однолітками, що є позитивним фактором у їх психічному розвитку.

Таким чином, у багатьох сферах життя підлітки усвідомлюють та осмислюють проблеми надбань людства, глобалізації, що потребує пошуку шляхів розвитку освітньої діяльності за новими підходами.

1.3. Урок музичного мистецтва як основа формування музичної культури школярів

Урок музичного мистецтва є надважливою формою освіти у розвитку музичної культури школярів, зокрема підлітків. Це тривалий процес, який охоплює формування у підростаючого покоління естетичних смаків, почуттів, усвідомлення значущості музичного мистецтва та сприяє розвитку творчих здібностей школярів. Вдала організація уроків музичного мистецтва буде запорукою ефективного вирішення поставлених освітніх завдань щодо навчання та виховання школярів.

Про фундаментальне значення уроків музичного мистецтва у формуванні музичної культури школярів зазначається у працях О. Зайцевої, А. Костюка, Л. Масол, О. Олексюк, О. Рудницької, О. Ростовського, Г. Падалки, Б. Яворського. У працях науковців наголошується про вдосконалення творчого потенціалу школярів за допомогою музичного мистецтва, різноаспектно

розглядається необхідність розвитку музично-естетичного сприйняття, естетичних уподобань, формування естетичного досвіду.

О. Зайцевою зазначається, що найвищою умовою естетичного освоєння дійсності являється мистецтво як особлива форма художньої діяльності людини і чуттєво-образного сприйняття світу. Мистецтво вдосконалює і розвиває почуття людей, через нього людина не лише пізнає навколишню дійсність, а й усвідомлює та стверджує себе як особистість. Мистецтво розвиває, поглиблює та направляє емоції, пробуджує фантазію, змушує активно працювати свідомість, формує моральні принципи, розширює кругозір, укріплює ідейні позиції, породжує ідеали [38, с. 204].

Найвищою метою різних видів мистецтва, особливо музичного є формування гармонійної особистості, адже продукти музичної творчості є засобом пізнання навколишньої дійсності, сприйняття яких формує усталені інтереси, естетичні смаки і духовні потреби людини.

Потенціал уроків музичного мистецтва – у формуванні необхідних компетентностей для розуміння та оцінювання творів музичного мистецтва, набуття вмінь у творчо-практичній діяльності, що є важливим аспектом у розвитку музичної культури школярів.

Музичне мистецтво є таким видом мистецтва, яке володіє найбільшою силою емоційного впливу на людину і тим самим слугує одним із найважливіших засобів формування ідейних переконань, моральних та естетичних ідеалів особистості. Своєю змістовністю музика здатна втілювати той чи інший ідейний задум, високі моральні закони [38; 96].

Основний зміст у викладанні уроків музичного мистецтва був сформований ще з початку 20 століття відомими українськими та зарубіжними педагогами та митцями Миколою Леонтовичем, Василем Верховинцем, Емілем Жак-Далькрозом, Карлом Орфом, які розробляли унікальні навчальні програми, зміст яких був спрямований на всебічний музично-творчий розвиток школярів, незалежно від їх рівня обдарованості. Головним акцентом методичних рекомендацій тих часів щодо проведення уроків музичного мистецтва було

сприяння розвитку музичного слуху, і в кожній з таких рекомендацій обґрунтовувались різні форми реалізації цього завдання [52].

Так, Микола Леонтович вважав доцільним використання хорових обробок українських народних пісень, Василем Верховинцем зверталась увага на доцільності використання методики поліхудожнього виховання за допомогою пісень-ігор з використанням не лише музичного мистецтва, а і хореографічного та театрального. Е. Жак-Далькроз у своїй методиці поєднував музику, слово і рух (крокування, стрибки, танцювальні та пластичні рухи), його методика передбачала широке використання імпровізації, створення ритмопластичних образів. Німецьким композитором Карлом Орфом у посібнику «Шульверк» наголошується на необхідності стимулювання творчого розвитку учнів засобами індивідуального і колективного музикування (спів і гра на елементарних музичних інструментах), декламаційних вправ і музично-рухових ігор на фольклорній основі, вільної імпровізації та театру [58, с. 6].

У процесі формування музичної культури школярів важливою ланкою є поширення музичної освіти у всіх можливих напрямках. В нашій країні ефективно працюють музичні школи, студії, школи-мистецтв, різноманітні шкільні гуртки тощо. Сприяють музично-творчому розвитку школярів і велика кількість всеукраїнських та міжнародних мистецьких конкурсів – очних та дистанційних, що значно розширюють можливість творчої самореалізації особистості та вмотивовують її на здобуття нових вершин в цьому процесі. Але ніщо не зможе замінити систематичних уроків музичного мистецтва в закладах загальної середньої освіти, де відбувається цілеспрямоване музичне навчання та виховання всіх дітей без винятку.

До основних напрямків роботи на уроках музичного мистецтва відносять:

- загальний музичний розвиток школярів;
- формування естетичних смаків за допомогою кращих зразків українського та зарубіжного музичного мистецтва творів минулого та сучасності;
- спонукання до активної музично-творчої діяльності школярів.

Мета уроків музичного мистецтва – у прищепленні підростаючому поколінню зацікавленості до музичного мистецтва, вміння орієнтуватися у значному обсязі музичної інформації, вмінні визначати цінність музичних творів.

Сучасний урок музичного мистецтва передбачає наявність спеціалізованого навчального кабінету із необхідними інформаційно-комунікаційними засобами навчання та відповідним обладнанням (інструментом: фортепіано (або синтезатор), баян, бандура тощо), дитячими музичними інструментами (ксилофони, металофони, бубни, сопілки тощо), мультимедійні дошки, різноманітна мистецька наочність (портрети, банери з тезаурусом тощо).

Цілісність та завершеність сучасного уроку музичного мистецтва повинен відповідати наступним вимогам:

- спрямованість кожного уроку на досягнення загальної мети музично-естетичного виховання – формування музичної культури учнів як невід’ємної частини їх духовної культури [31; 32];
- усвідомлення вчителем мети і завдань уроку у відповідності до загальної мети і завдань музичної освіти учнів, конкретної теми і змісту уроку;
- опора на закономірності й принципи музичної освіти;
- постійне збагачення учнів музичними знаннями і вміннями, розвиток музичних здібностей;
- стимулювання учнів до творчого самовираження в музичній діяльності [86; 89];
- позитивне спрямування емоційної атмосфери на уроці;
- диференційований підхід до учнів з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей, можливостей, інтересів та уподобань, смаків тощо [28; 58].

Рівень емоційного впливу музичного мистецтва на школярів залежить від ефективної організації уроків музичного мистецтва вчителем, адже саме емоції

пробуджують зацікавленість особистості до музики, до бажання комунікувати із нею.

Предмет «Музичне мистецтво» в закладах загальної середньої освіти спрямовується на розвиток таких компонентів як:

- мотиваційний (музичні інтереси, потреби, запити);
- інформаційний (знання та уявлення про музичне мистецтво, про особливості його інтонаційно-образної мови, стилі, жанри, форми музики);
- операційний (виконавські, інтерпретаційні, аналітичні вміння, способи діяльності);
- ціннісно-орієнтаційний (естетичні погляди, ставлення, переконання, смаки, оцінні судження);
- креативний (досвід самостійної музично-пошукової діяльності, музично-творчі здібності) [58].

Музичне мистецтво як навчальний предмет, що входить до базового змісту загальної середньої освіти має на меті виховання емоційно-ціннісного ставлення учнів до музичного мистецтва, формування комплексу музичних компетентностей (інформаційних, пізнавальних, комунікативних тощо), а також розвиток творчого потенціалу особистості, здатної до самореалізації в музичній діяльності і безперервного вдосконалення в процесі музичної самоосвіти [52; 58].

До основних принципів викладання музичного мистецтва в школі належать:

- єдність музичного навчання, виховання і розвитку учнів;
- взаємозв'язок музичної культури суспільства і музичної культури особистості;
- єдність національного і загальнолюдського в змісті музичної освіти;
- цілісність опанування музичного мистецтва в різноманітності зразків народної і професійної творчості, класичної і сучасної музики;
- взаємодія музики з іншими видами мистецтва (літературою, театром, хореографією, візуальними та екранними мистецтвами) [58].

Головна увага на уроках музичного мистецтва звернена на формуванні музичної культури школярів, зокрема, підліткового віку.

Розвиток музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва відбувається в процесі їх активної музично-творчої діяльності (спів, сприймання, музикування). Під час такої динамічної діяльності школярі ознайомлюються та засвоюють мистецькі знання, оволодівають вміннями та навичками виразного та емоційного виконання творів музичного мистецтва.

Уроки музичного мистецтва включають різні види та форми художньо-творчої діяльності: гра на дитячих музичних інструментах, хоровий спів, сприймання, оцінювання та аналізування музичних творів, імпровізації, театралізації, необхідні для реалізації відповідно освітньої, розвивальної та виховної мети, на основі якої педагог визначає конкретні завдання.

У педагогічних дослідженнях також визначаються освітні завдання, які спрямовуються на:

- розширення загального, естетичного та музичного кругозору учнів;
- ознайомлення із загально естетичними, жанрово-стилістичними поняттями, з життям і творчістю композиторів, музичними творами;
- засвоєння термінів та понять музичної мови тощо [58].

До розвиваючих завдань відносять:

- розвиток метро-ритмічного, звуковисотного, ладового відчуття;
- розвиток вокально-хорових і творчих навичок, навичок образного, осмисленого сприйняття музики, навичок музикування;
- розвиток виконавської діяльності учнів у галузі музичного мистецтва та їх музичних здібностей [58].

До виховних завдань уроків музичного мистецтва відносять забезпечення формування емоційних, естетичних, моральних, загальнолюдських та національних якостей особистості засобами музики.

Уроки музичного мистецтва є важливою складовою процесу національного виховання школярів. Накопичення знань про музичну культуру

своєї країни та активна творча діяльність школярів значно сприяють цьому процесу.

І. Єгоровою зазначається, що музика, як і інші види мистецтва, розрахована на співпереживання, то в ній активно діє механізм музичної емпатії – перенесення життєвих станів інших людей на себе, на свою долю, через ототожнення себе з ними, усвідомлення цих емоційних станів та співчутливе ставлення до сприйнятого, котре включає в себе і взаєморозуміння. Це набуває особливого значення в процесі формування національної самосвідомості учнів-підлітків, оскільки тісно пов'язана з ідентифікацією і бере активну участь у кристалізації ідеалу школяра, впливає на рівень його домагань [35, с. 4].

Усвідомлення учнями естетичної цінності музичного твору та його художніх образів досягається на уроках музичного мистецтва завдяки розвитку у них музично-естетичної чутливості в різних формах її прояву. Адекватне сприйняття класичного твору в процесі загальної музичної освіти можливе лише в результаті діяльнісного підходу в перебігу роботи на уроках музичного мистецтва [24; 81].

Художньо-творча діяльність як процес створення нового продукту творчості повинна стати результатом спільної діяльності між однолітками, де сприймання, оцінювання та аналізування художніх образів в музичних творах відбувається в якості діалогу між слухачами та митцем [23]. Усвідомлення глибокої сутності на основі семантичного аналізу продуктів творчості митців – музичних творів є важливим етапом художнього пізнання та впливає на розвиток уяви, фантазії, мислення, уваги, пам'яті особистості. Розуміння та змістовні мистецькі знання культурних процесів, які відбувались в різні епохи, знайомство з митцями певної епохи (композиторами, виконавцями), розуміння їх задуму та художній зміст музичних творів сприяє формуванню естетичної свідомості учня-підлітка.

Всі види та форми роботи на уроках музичного мистецтва повинні спрямовуватись на усвідомлення школярем себе як важливого суб'єкта в музично-творчій діяльності та актуалізувати духовний потенціал особистості,

адже від того, які продукти музичного мистецтва вона буде сприймати, буде залежати рівень її музичної культури.

РОЗДІЛ II. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УЧНІВ ПІДЛІТКОВОГО ВІКУ НА УРОКАХ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Діагностика рівнів сформованості музичної культури учнів підліткового віку

На основі проведеного аналізу теоретичних джерел з психології та педагогіки було з'ясовано зміст та сутність основних аспектів дослідження, що сприяло здійснити діагностику рівнів сформованості музичної культури учнів

підліткового віку. З цією метою була проведена експериментальна робота, яка складалась з двох етапів: констатувального та формувального.

У констатувальному експерименті взяли участь 57 учнів сьомих класів, серед яких 28 учнів 7-А класу та 29 учнів 7-Б класу на базі Загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 32 Вінницької міської ради.

Метою констатувального етапу дослідження було виявлення початкового рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку на основі кількісного та якісного аналізу.

Дослідно-експериментальна перевірка рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку передбачала наступні завдання:

1. Виокремлення критеріїв та їх показників, рівнів та методів діагностування рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку;
2. Дослідження стану сформованості показників музичної культури учнів підліткового віку;
3. Аналіз результатів діагностики рівня сформованості показників музичної культури учнів підліткового віку.

На констатувальному етапі експерименту добирався відповідний діагностичний інструментарій для перевірки рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку, були встановлені такі критерії, які обиралися на основі структурних компонентів (мотиваційно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, творчо-діяльнісний) та їх показників. До показників кожного з критеріїв, було віднесено (Таблиця 2.1.1):

Таблиця 2.1.1

Критерії та показники творчої активності молодших школярів

№	Критерії	Показники
1	Мотиваційно-пізнавальний	сформованість мотивації до сприймання кращих зразків музичного мистецтва, зацікавленість процесом сприйняття музичного мистецтва; ерудованість учнів-підлітків а галузі музичного мистецтва, наявність музично-творчих вмінь

2	Емоційно-ціннісний	Емоційний відгук на художні образи музичного твору, музичний смак та оцінні судження щодо художньо-естетичної цінності музичного твору, асоціювання музичних образів (уява та фантазія у музично-творчій діяльності)
3	Творчо-діяльнісний	Досвід у музично-творчій діяльності, здатність до інтерпретації музичних творів, творчість в практично-музичній діяльності

Згідно з визначеними критеріями сформованості музичної культури учнів підліткового віку було виокремлено високий, середній та низький рівень (Табл. 2.1.2):

Таблиця 2.1.2

Співвідношення критеріїв та рівнів сформованості музичної культури учнів підліткового віку

Рівні	Критерії		
	Мотиваційно-пізнавальний	Емоційно-ціннісний	Творчо-діяльнісний
Високий	Ініціативність, бажання і натхнення до сприйняття кращих зразків творів музичного мистецтва, наявність глибоких знань в галузі музичного мистецтва, інтерес до вивчення нового репертуару,	Глибокі та сильні емоційні переживання, розуміння художнього смислу та естетичної цінності твору, оцінні судження щодо музичних образів. Наявність ціннісних орієнтацій з чітко	Значний досвід у музично-творчій діяльності, вміння інтерпретувати музичні твори та репрезентувати їх, активна творчість в практично-музичній діяльності, ініціативність у творчій діяльності

	наявність музично-творчих вмінь, їх активний прояв.	визначеним ставленням до себе та інших людей, вміння асоціювати музичні образи.	та у виконанні творчих завдань
Середній	Незначна активність до сприймання творів музичного мистецтва, недостатні знання у в галузі музичного мистецтва.	Неглибоке усвідомлення власних ціннісних орієнтацій, емоційно-чуттєві переживання, фрагментарне розуміння художнього смислу та естетичної цінності твору, недостатні вміння асоціювати музичні образи	Досвід у музично-творчій діяльності на фрагментарному рівні, наявність неповного об'єму вмінь і навичок для інтерпретації музичних творів, активність у практично-музичній діяльності з використанням елементів творчих дій, наявність не повного об'єму вмінь і навичок у творчій діяльності.
Низький	Усвідомлення бажань до сприймання музичного мистецтва на репродуктивному рівні, обмеженість знань в галузі	Не усвідомлення ціннісних орієнтацій, відсутність зовнішніх проявів емоційності, нерозуміння художнього смислу	Відсутність досвіду у музично-творчій діяльності, байдуже ставлення до творчого процесу, пасивне сприйняття музичного матеріалу,

музичного мистецтва, відсутність музично-творчих вмін	та естетичної цінності твору, відсутність вмінь асоціювати музичні образи	незначні вміння й навички в практично-музичній діяльності
---	---	--

Для здійснення необхідного дослідження на констатувальному етапі експерименту нами застосовувалися такі методики діагностики: пряме і опосередковане спостереження, бесіди, анкетування, опитування, метод «Мозаїка емоцій», практично-творче завдання: «Уявна картина», конкурс «Улюблена пісня».

Перший етап констатувального експерименту був присвячений діагностиці мотиваційно-пізнавального критерію учнів підліткового віку.

Мотиваційно-пізнавальний критерій передбачає сформованість мотивації до сприймання кращих зразків музичного мистецтва, зацікавленість у цьому, рівень ерудованості учнів-підлітків в галузі музичного мистецтва, наявність музично-творчих вмінь.

Для визначення рівня мотиваційного критерію було використано: метод спостереження, бесіди з учнями, анкетування, опитування, музично-творчі завдання.

Для визначення музичних вподобань учнів-підлітків було використано метод анкетування. Серед ряду завдань респондентам пропонувалось оцінити жанри музичного мистецтва за шкалою від 1 до 7 де кожному балу відповідає вербальна оцінка «Дуже не подобається», «Не подобається», «Скоріше не подобається», «Подобається», «Дуже подобається». Для створення анкети нами було використано перелік жанрів музичного мистецтва, запропоновані дослідниками П. Ренфру та С. Гослінгом [за 3].

В ході опитування на перше питання анкети «Скільки часу кожного дня (приблизно) ви відводите для слухання музики?» було визначено, що 26,3% учнів надають перевагу слуханню музики у вільний час, тоді як 28,1% - інколи

слухають музику, а 45,6% – не витрачають свій вільний час на прослуховування музики (Додаток А).

Аналіз відповідей на запитання: «Яка мова пісень для вас пріоритетна?» для визначення потреби учнів до прослуховування музичних творів патріотичного спрямування розподілились таким чином: 52,3% опитуваних не приділяють увагу мові, на якій виконується композиція, 16,2% учнів приділяють час на прослуховування композицій англійською мовою, 31,5% учнів-підлітків слухають україномовну музику. Опрацювання відповідей на запитання: «Які із перерахованих нижче мотивів найбільш важливі для вас?» показали такі результати: найбільшим показником мотивів для прослуховування музичного мистецтва є душевна потреба – 72,7%, для 16,1% опитуваних мотивуються для прослуховування музики інтересом до теми композиції або автору, 11,2% опитуваних слухають музику для того, щоб пізнавати більше інформацію. Аналіз питання: «Хто найбільше впливає на ваш вибір музики?» дав такі результати: найбільше впливають на вибір музики є друзі – 52,4%, 34,1% відповіли, що на вибір їхньої музики ніхто не впливає, на 11,3% опитуваних у виборі музики впливають вчителі та лише на 2,2% респондентів мають вплив у цьому питанні батьки.

Для аналізу кореляційних зв'язків за всіма жанрами, представленими в анкеті нами було використано групу музичних жанрів, запропоновану американськими вченими П. Ренфру та С. Гослінгом. Науковцями виокремлено 4 групи, які можна використати як «виміри музичних вподобань» [79]:

1. Рефлексивна (або комплексна) музика – сюди увійшла класична музика, джаз, блюз та фольклорна музика;
2. Бунтівна (інтенсивна) музика – рок, хеві-метал та альтернативна музика;
3. Конвенційна (батьоро) музика – саундтреки, поп, кантрі, релігійна;
4. Ритмічна, енергійна музика – реп, хіп-хоп, фанк, танцювальна та електронна.

Середнє значення виміру музичних вподобань висвітлено в таблиці 2.1.3.

Табл. 2.1.3.

Виміри музичних вподобань учнів підліткового віку

№	Музичні вподобання	Середня оцінка
1	Рефлексивна (або комплексна) музика	43,1%
2	Бунтівна (інтенсивна) музика	26,5%
3	Конвенційна (батькова) музика	14,2%
4	Ритмічна, енергійна музика	16,2%

Аналіз вибору музичних жанрів свідчить про деяку неоднозначність результатів. Так, учні з одного боку продемонстрували досить неочікувану прихильність до класичної музики (43,1%), а з іншого, напевно досить передбачувану вибірковість по відношенню до таких жанрів як поп та кантрі (14,2%).

Наступним етапом було визначення рівня ерудованості учнів-підлітків в галузі музичного мистецтва.

Для визначення рівня ерудованості учнів у музичному мистецтві нами був запропонований опитувальник, в якому зазначався список із 15 творів музичного мистецтва українських та зарубіжних композиторів минулого та сучасності. Учням-підліткам необхідно було зазначити ті музичні твори, що добре їм знайомі цифрою «1» та незнайомі цифрою «2» (Додаток Б).

Аналіз результатів опитування дозволив визначити уявлення про рівень ерудованості в музичному мистецтві респондентів. Так, було визначено, що 19,5% школярів знають 5-8 запропонованих музичних творів, 10,4% респондентам добре відомі 9-12 музичних творів, високий показник продемонстрували 21% учнів, які добре знають 13-15 запропонованих творів, і 49,1% показали низький рівень знань – 1-5 музичних творів зі списку. Крім цього ми визначили, що учні добре орієнтуються в народній та популярній музиці на основі українських народних пісень (53,8%), на середньому рівні (34,9%) – знання жанрів

побутового музикування і танцювальної музики, на низькому рівні (11,3%) школярів продемонстрували знання з хорової, оперної та інструментальної музики.

Для виявлення рівня сформованості музично-творчих вмінь та інтерпретаторських навичок, ініціативності та натхнення до виконання творчих завдань учням було запропоновано інсценізувати відому їм українську народну казку «Коза-Дереза», на яку Микола Лисенко створив дитячу оперу з однойменною назвою. Було проведено бесіду – уням-підліткам пропонувалось згадати сюжет цієї казки, переглянути дитячу оперу та інсценізувати фрагмент цього твору. В ході бесіди зі школярами було звернено увагу на музичну мову кожного персонажа, регістр, як якому виконується кожна партія та інші засоби музичної виразності, а також на прояви активності, ініціативності та бажання виконувати різноманітні творчі завдання з інтерпретації художніх образів казки. В ході цього завдання учням пропонувалось за бажанням увійти у роль вподобаного персонажа та відтворити улюблений епізод казки. В ході виконання музично-творчого завдання спостерігався достатній рівень прояву активності, ініціативності та інтересу до запропонованої діяльності. Враховувався творчий підхід учнів та рівень натхнення у процесі виконання творчого завдання. В результаті спостереження було виявлено, що лише 21% респондентів проявили свою активність та охоче обирали собі вподобану роль та із захопленням її виконували. 28,1% учнів – виконували завдання із-за потреби бути корисним, без зацікавлення, в 50,9% респондентів спостерігалась сором'язливість, не впевненість в собі та не бажання виконувати творче завдання.

В ході виконання учнями поставленого завдання простежувався рівень колективної творчої співпраці, що є важливим фактором формування особистості, адже впливає на формування зацікавленості, переконання, довіри, формує позитивне ставлення до творчого процесу. Саме у процесі творчої діяльності виховуються почуття відповідальності за власні дії та вчинки, прагнення до самоврядування, самодіяльності.

В даному аспекті в результаті творчої та цікавої для учнів-підлітків організації експериментального заняття загалом було визначено товариські, доброзичливі відносини, наповненні радістю та цікавістю до нового.

За результатами експерименту було вивчено рівень сформованості музичної культури учнів підліткового віку за мотиваційно-пізнавальним критерієм. Так 22,8% опитаних виявились високо вмотивованими до творчого процесу, у 28,1% учнів визначилось репродуктивність у виконанні поставлених завдань та 49,1% школярів показали низький рівень вмотивованості до активної творчої діяльності та уникали участі в творчому процесі.

Результати дослідження мотиваційного критерію рівня сформованості творчої активності молодших школярів подані в таблиці 2.1.4:

Таблиця 2.1.4.

Результати діагностики рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку за мотиваційно-пізнавальним критерієм

Показники	Рівні (n=57)					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Зацікавленість процесом сприйняття музичного мистецтва	15	26,3	16	28,1	26	45,6
Ерудованість учнів-підлітків в галузі музичного мистецтва	12	21	17	29,9	28	49,1
Наявність музично-творчих вмінь	12	21	16	28,1	29	50,9
<i>Середнє значення</i>	13	22,8	16	28,1	28	49,1

Метою другого етапу констатувального експерименту стало вивчення рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку за емоційно-ціннісним критерієм (емоційний відгук на художні образи музичного твору; музичний смак та оцінні судження щодо художньо-естетичної цінності музичного твору; асоціювання музичних образів (уява та фантазія у музично-творчій діяльності).

Для визначення рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку за емоційно-ціннісним критерієм було використано пряме та опосередковане спостереження, бесіди, метод «Мозаїка емоцій», практично-творче завдання «Уявна картина».

Для перевірки рівня емоційного відгуку та оцінних суджень на художні образи музичного мистецтва учням було запропоновано завдання за методом «Мозаїка емоцій», направлено на дослідження власного емоційного стану та порівняння життєвих емоцій з художніми. Учням пропонувалось прослухати два різнохарактерні твори: «Зима» з циклу концертів «Пори року» А. Вівальді та симфонічна сюїта «Веснянки» М. Вериківського. Було проведено бесіду з учнями за пропонованими питаннями: «Які почуття та емоції у вас викликають прослухані музичні твори?», «Опишіть свої почуття після сприйняття музичних творів», «Які засоби музичної виразності були використані у творах для підсилення емоційного стану» та іншими запитаннями (Додаток В), зокрема, цікаво було дослідити бачення школярами емоцій композиторів, які написали пропоновані твори та проаналізувати їх («Яка зима зустріла композитора А. Вівальді?», «Якою побачив весну український композитор М. Вериківський?») (Додаток В).

В результаті проведеного дослідження було виявлено, що учні-підлітки досить активно надавали емоційно-образні характеристики музичних творів, відчували зміни, що відбувалися в процесі розвитку музичної думки, знаходили, коментували позитивні та негативні емоції, які знаходили в собі, фіксували переходи до різних емоційних станів в музичних фрагментах, знаходили свої емоційні помилки в процесі сприймання, намагались слідкувати за своїми

емоціями під час слухання музичних фрагментів, допомагали своїм товаришам віднаходити духовні переживання піз час спілкування з музикою, проте спостерігалось обмеженість знань музичної термінології. Так, високий рівень емоційного відгуку на прослухані твори відзначився у 24,6% учнів, на середньому рівні – 29,8%, та на низькому (45,6%) – пасивність до слухання та співпереживання прослуханим творам.

В результаті діагностики також спостерігалось стереотипність оцінки учнями прослуханих творів. Так, до твору, який більше на слуху в учнів (А. Вівальді «Пори року») фіксувався більший інтерес, аніж до симфонічної сюїти «Веснянки» М. Вериківського, що свідчить про недостатній рівень естетичного розвитку учнів. Сприйняття характеризувалось без здивування, учні втішалися попереднім досвідом у його прослуховуванні на просторах інтернету та телебаченні (А. Вівальді «Пори року»), таке символічне засвоєння музичного матеріалу характеризувалось відсутністю індивідуально-особистісного розуміння художнього смислу та естетичної цінності твору. Низький рівень (50,8%) показали учні у оцінці іншого твору, який вони вперше почули. Їм важко було надати естетичну оцінку музиці, зрозуміти її образність. На високому рівні школярі (21,1%) продемонстрували здатність емоційно пізнавати музичний твір, отримувати насолоду від прослуховування та надавати логічне оцінювання прослуханого. До середнього рівня (28,1%) було віднесено відповіді респондентів, які характеризувались здатність емоційно реагувати на музичний твір, усвідомлено підходити до цього процесу, але в оціночні судження здебільше залежали від однокласників, а не їх самостійному аналізу.

Наступним етапом стало визначення схильності учнів до асоціювання музичних образів. Так, дітям пропонувалось намалювати «уявну картину» після прослуханого твору Ф. Ліста «Лорелея». Так було визначено рівень не лише образного мислення учнів, але й уяву, фантазію, оригінальність, яскравість у музично-творчій діяльності. Так, найбільш точніше за характером виконали завдання 17,6% учнів, які після прослуховування «побачили» в музиці образи річки, плескіт хвиль, зокрема, визначили гуркіт хвиль у нижньому регістрі,

декламаційний, речитативний склад мелодії, чітко розмежовували епізоди. Менш продуктивніше виконали завдання 33,3%. Не впорались – 49,1% учнів.

За результатами анкетування було вивчено рівень сформованості музичної культури учнів підліткового віку за емоційно-ціннісним критерієм. Так, 21,1 % опитаних змогли чітко виконати всі запропоновані завдання. 29,8% учнів – мали певну невизначеність у своїх діях. У 49,1% школярів – індиферентність дій.

Результати дослідження емоційно-ціннісного критерію сформованості музичної культури подані в таблиці 2.1.5:

Таблиця 2.1.5.

Результати діагностики рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку за емоційно-ціннісним критерієм

Показники	Рівні (n=57)					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Емоційний відгук на художні образи музичного твору	14	24,6	17	29,8	26	45,6
Музичний смак та оцінні судження щодо художньо-естетичної цінності музичного твору	12	21,1	16	28,1	29	50,8
Асоціювання музичних образів (уява та фантазія у музично-творчій діяльності)	10	17,6	19	33,3	28	49,1
<i>Середнє значення</i>	12	21,1	17	29,8	28	49,1

На третьому етапі констатувального експерименту було досліджено рівень сформованості музичної культури учнів підліткового віку за творчо-діяльнісним критерієм за такими показниками: досвід у музично-творчій діяльності, здатність до інтерпретації музичних творів, творчість в практично-музичній діяльності.

На даному етапі експерименту було з'ясовано який досвід мають учні-підлітки в музично-творчій діяльності та їх ставлення до власної виконавської діяльності. В ході бесіди, учням пропонувалось дати відповіді на запитання: «Чи любите Ви брати участь у концертах? Якщо так, то чому?», «У якому жанрі та які музичні твори найчастіше Ви виконуєте?», «Чи є у Вас бажання навчитися виконувати музичні твори? Якщо так, то чому?». Учні (54,4%) на перше запитання відповіли, що люблять виступати і цей процес творчої діяльності їх дуже задовольняє: «Відчуваю задоволення від виступу», «Полюбляю насолоджуватись аплодисментами», «Люблю виступати, бо завдяки цьому зосереджую на собі увагу, особливо своїх однокласників», «На концерті підіймаю собі настрій» тощо. Але при визначенні жанру, в якому вони найчастіше виступають, з цих 54,4% відповідь дали лише 22,8% опитаних. Решта учнів не змогли дати відповідь, у якому жанрі вони найчастіше виступають. На жаль, на третє запитання позитивно відповіли лише 31,6% опитуваних. Їх відповіді сфокусувались у наступному: «Треба навчитися співати, щоб мати гарний голос», «Я хочу навчитись, щоб гарно виконувати пісні перед друзями та родичами» тощо. 45,6% школярів відповіли негативно: «Ні, не хочу», «Навіщо це мені», «Я вже і так вмію», «У мене інші цілі у житті».

Рівень сформованості інтерпретаційно-комунікативних навичок учнів-підлітків та їх творчість в практично-музичній діяльності ми визначали під час спостереження за учнями в момент виконання ними творчого завдання-конкурсу «Улюблена пісня». Учням було запропоновано заспівати улюблену пісню, тобто, обрати на свій смак відповідно заданої тематики, наприклад, із мультфільмів та кінофільмів, із репертуару відомих виконавців тощо. Учні заздалегідь не були попереджені, що давало можливість визначити, наскільки вони можуть

організувати себе та імпровізувати під час виконання. Оцінювання було спрямоване на встановлення міри здатності до самостійного створення інтерпретації та до виразного сценічного втілення музичного твору у процесі вокально-виконавської діяльності.

19,3% учнів проявили вміння відібрати художні твори для власного виконання, їх манера виконання відповідала жанро-стильовим особливостям музичного твору, вони з усвідомленням поставились до розкриття художнього змісту твору та показали вміння обирати адекватні змісту твору засоби музичної виразності, проявили творчу ініціативу в інтерпретації художнього образу. Проте більшість учнів не змогла обрати твори для власного виконання. Інші – не враховували вокально-технічні труднощі музичного твору, що значно відображалось на їх виконанні. Проте, деякі учні в момент обрання твору орієнтувались не лише на власні музичні уподобання, а й на власні можливості. Майже всі учні музичний твір обирали виключно за своїми власними орієнтирам, та виявили відсутність орієнтації на розкриття змісту пісні не враховуючи музичні смаки, потреби і можливості слухацької аудиторії свого класу і лише 21,1% учнів змогли підібрати твір і до власних смаків та намагалися відтворити зміст музичного твору, враховуючи музичні потреби і можливості сприймання публіки.

Таким чином нами було визначено рівень здатності до інтерпретації музичних творів та творчість учнів-підлітків у пропонованій музичній діяльності.

На основі даних діагностичних завдань було зафіксовано рівні сформованості музичної культури учнів підліткового віку за творчо-діяльнісним критерієм. Так, низький рівень цього критерію виявлений у 47,3% школярів, середній рівень – у 31,6% учнів, високий рівень – у 21,1% учнів.

Результати дослідження творчо-діяльнісного критерію сформованості музичної культури учнів підліткового віку за творчо-діяльнісним критерієм подані в таблиці 2.1.6:

Таблиця 2.1.6.

**Результати діагностики рівня сформованості музичної культури
учнів підліткового віку за творчо-діяльнісним критерієм**

Показники	Рівні (n=57)					
	Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Досвід у музично-творчій діяльності	13	22,8	18	31,6	26	45,6
Здатність до інтерпретації музичних творів	11	19,3	17	29,8	29	50,9
Творчість в практично-музичній діяльності	12	21,1	19	33,3	26	45,6
<i>Середнє значення</i>	12	21,1	18	31,6	27	47,3

Завершальний етап констатувального експерименту дав можливість визначити загальну кількість отриманих якісних та кількісних даних за визначеними критеріями (мотиваційно-пізнавальний, емоційно-ціннісний, творчо-діяльнісний), здійснити їх порівняльний аналіз та середнє значення рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку (Таблиця 2.1.7).

Таблиця 2.1.7

**Рівень сформованості музичної культури учнів підліткового віку
(констатувальний етап)**

Критерії		Рівні (n=57)					
		Високий		Середній		Низький	
		К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
1	Мотиваційно-пізнавальний	13	22,8	16	28,1	28	49,1
2	Емоційно-ціннісний	12	21,1	17	29,8	28	49,1

3	Творчо-діяльнісний	12	21,1	18	31,6	27	47,3
	<i>Середнє</i>	12	21,1	17	29,8	28	49,1

Подальша експериментальна робота передбачала визначення та обґрунтування педагогічних умов розвитку творчої активності молодших школярів на уроках музичного мистецтва. Для здійснення відповідної роботи учнів було поділено на контрольну (КГ) та експериментальну (ЕГ) групи. Так до КГ було віднесено учнів 7-А класу (28 учнів), а до ЕГ – учнів 7-Б класу (29 учень) (Таблиця 2.1.8).

Таблиця 2.1.8.

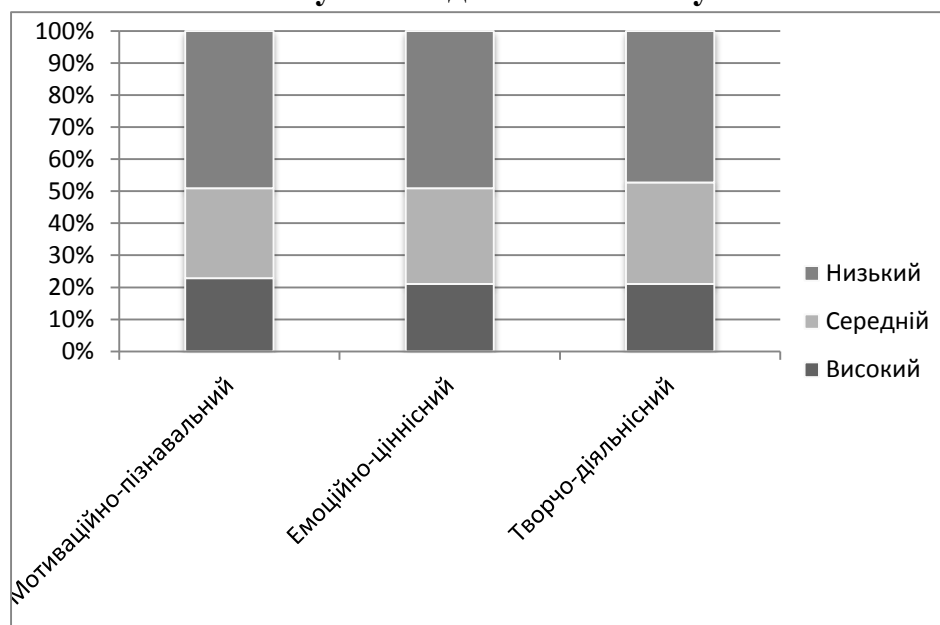
Співвідношення показників рівнів сформованості музичної культури учнів підліткового віку в КГ та ЕГ (констатувальний етап)

Критерії	Рівні											
	КГ (n=28)						ЕГ (n=29)					
	Високий		Середній		Низький		Високий		Середній		Низький	
	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%	К-ть	%
Мотиваційно-пізнавальний	7	25	8	28,6	13	46,4	6	20,7	8	27,6	15	51,7
Емоційно-ціннісний	5	17,9	9	32,1	14	50	7	24,1	8	27,6	14	48,3
Творчо-діяльнісний	7	25	8	28,6	13	46,4	5	17,2	10	34,5	14	48,3
<i>Середнє</i>	7	25	8	28,6	13	46,4	6	20,7	9	31	14	48,3

Результати співвідношення показників рівнів сформованості творчої активності молодших школярів узагальнені в гістограмі 1.

Гістограма 1

Відсоткове співвідношення рівнів сформованості музичної культури учнів підліткового віку

Аналіз констатувального етапу експерименту показав, що середній та низький рівні у дослідженні сформованості музичної культури учнів підліткового віку домінують. Одержані дані стали основою для визначення та обґрунтування педагогічних умов розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

2.2. Педагогічні умови розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва

Аналіз психолого-педагогічних джерел з проблеми розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва та проведена діагностика сприяла розробці педагогічних умов задля ефективності здійснення означеного процесу.

Вченими зазначається, що умова є обставиною із комплексом заходів, які сприяють досягненню поставленої мети, охоплюючи відповідний методичний

комплекс, спрямований на взаємодію із учнем та є фактором, що здійснює ефективний перебіг педагогічного процесу [33, с.83; 36].

Згідно нашого дослідження, педагогічні умови визначаються як сукупність методичного інструментарію, інноваційних засобів для систематичного застосування, здатних підвищити рівень розвитку музичної культури учнів підліткового віку.

У наукових дослідженнях високо підкреслюється роль музичного мистецтва в розвитку особистості, особливо на сучасному етапі прогресивного розвитку суспільства. А тому головною метою розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва є сприяння їх глибшому спілкуванню з музичним мистецтвом, розуміння його змісту, вміння естетично оцінювати музичні образи та мистецькі явища, проявляти активну творчу позицію не лише на уроках музичного мистецтва, але й в житті загалом.

На основі аналізу освітніх завдань згідно концепції Нової української школи щодо використання інноваційних форм організації освітнього процесу та усвідомлення актуальності визначеної проблеми нами було визначено такі педагогічні умови розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва:

1. Формування стійкої мотивації учнів-підлітків до естетично-оцінної діяльності;
2. Художньо-творча взаємодія між учасниками освітнього процесу засобами проектної діяльності.

1. Формування стійкої мотивації учнів-підлітків до естетично-оцінної діяльності

Формуванню цілісно розвиненої особистості завжди надавалось важливого значення в наукових дослідженнях українських та зарубіжних вчених. На цьому наголошується і в нормативних освітніх документах, зокрема, у Концепції «Нова українська школа», головною ідеєю якої є переорієнтування освіти на особистість, на її мотивацію та активну пізнавальну позицію.

В даному аспекті особлива увага звернена на мотиваційну сферу особистості учня підліткового віку, адже в цей період у них формується нова система поглядів, змінюється система цінностей, вибір стратегій поведінки з дорослими, однолітками, вчителями, остаточно формується ставлення до навчання [84].

Згідно наукових досліджень, для підліткового періоду є характерним низька зацікавленість до навчання, відсутність мотиву потреби у цьому. Серед причин вченими вказуються: неврахування педагогами важливості соціальних мотивів (зв'язок навчання з соціальною діяльністю, працею), а також відсутність умов для реалізації специфічних для учня-підлітка прагнень до дорослості, самостійності, до взаємодії з однолітками [4].

Для реалізації даної педагогічної умови нами було запроваджено різні форми і методи на уроках музичного мистецтва для розвитку музичної культури учнів підліткового віку:

- створення «ситуації успіху»;
- самостійна творчо-пізнавальна робота;
- впровадження яскравих прикладів з викладу нового матеріалу, новизна, зв'язок із особистим життям, практичне застосування знань із долею людей які їх відкрили;
- робота в малих та великих творчих групах: виконання творчих проєктів [23];
- запровадження творчих завдань («Прес-конференція з композиторами» з самостійною музично-пізнавальною діяльністю (входження в роль композитора певної епохи);
- проблемне навчання, евристичне навчання, навчання з комп'ютерною підтримкою, мультимедіа;
- спільна робота з однолітками: взаємонавчання, рецензування відповідей товаришів, оцінка усних відповідей і письмових робіт однокласників, участь у дискусіях і обговореннях, аналіз особистих пізнавальних і практичних дій [84];

- використання засобів художньо-педагогічних технологій (творчих ігор, евристичних бесід, проблемних завдань тощо) [56].

Створення «ситуації успіху» нами використовувалось з метою розвитку особистості учня підліткового віку, віри у власні сили, виховання найціннішої якості людини – стійкості у боротьбі з труднощами та сприянню вирішенню багатьох проблем, які виникають в даному віковому періоді, пов'язаних із агресивністю, неслухняністю, лінощів, а також ізольованості особистості.

Так, для реалізації поставленої мети ми обрали вправу «Музичний сторітелінг» (творча розповідь), сутність методу – створення короткої історії за особистим досвідом та власним алгоритмом.

До прикладу, нами було запропоновано учням створити сторітелінг про обряд українського весілля за сюжетами картин В. Барінова-Кулеби «Просьть батько, просьть мати...», М. Білас «Гуцульське весілля», Е. Контратович «Зустріч молодої пари», Г. Якутович «Весілля», а також розповісти, які музичні інструменти зображено на картинах, описати їх та уявити, яка музика може звучати у виконанні зображених музик. Учням для створення сторітелінгу дозволялось використовувати додаткові ресурси, інформацію та підкреслювалось, що впоратися зможе кожен з них. Успішне виконання домашнього завдання оцінювалось додатковим балом на уроці.

Таке завдання позитивно сплинуло на створення творчої атмосфери в класі, значна частина учнів продемонструвала свої здібності та показала гарний результат своєї роботи.

Нами активно використовувались різні творчі вправи для актуалізації знань. До прикладу, вправа «Так чи ні». Учням пропонувалось згадати раніше вивчену пісню «Грицю, Грицю, до роботи» та відповісти на запитання-твердження «так» чи «ні», наприклад: «Грицю, Грицю, до роботи» – українська народна пісня. Так чи ні?»; «Ця пісня написана в мажорі»; «Вона виконується в повільному темпі»; «Це спокійна, наспівна пісня», «Музична особливість цієї пісні – маршовість», «Це двочастинний музичний твір» тощо.

При розучуванні нової пісні з учнями нами використовувалась гра «Інтерв'ю», де використовувався уявний мікрофон, який по черзі «передавався» по класу і кожен міг висловитися швидко і лаконічно або відстояти свою думку чи позицію, у кого він опинявся. Запитання були такими: «Які почуття у вас викликала ця пісня?», «Якими засобами музичної виразності вона передається?», «Який темп, ритм, динаміка, лад, тембр?», «Який образ відчувається у цій пісні? Чому?».

У процесі виконання вправи більшість дітей активно відповідали на запитання, закріплювали знання з музичної грамоти та вивчали незнайомі терміни з музичного мистецтва.

Досить цікавим пізнавальним завданням для учнів підліткового віку стала «Прес-конференція композиторів». Учні поділялися на малі творчі групи. Так, до першої творчої групи входила команда учнів у ролі композиторів різних епох, до другої – команда журналістів, які брали інтерв'ю у цих відомих композиторів. Самостійним завданням для першої групи було обрати вподобаного композитора, вивчення їх біографічних та творчих даних, цікавих історій життя, особливостей їх характеру, вподобань тощо, щоб вдало і правильно відповідати на поставлені запитання. Завданням другої групи учнів було підготувати запитання до композиторів та задати їх на прес-конференції.

Таке творчо-пізнавальне завдання сприяло набуттю мистецького досвіду учнів та значно підвищило зацікавленість до творчого процесу. Оцінювався також творчий підхід учнів до створення мистецьких образів, їх креативність та інтерпретація.

У процесі розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва нами враховувалась важливість цілісного художнього розвитку особистості, а тому впровадження естетично-оцінної діяльності займало домінантне місце.

Перед нами постало завдання активізації власних думок учнів, стимулюванні їх оцінного ставлення до художніх явищ, розвиток ціннісних реакцій, активізація ціннісного ставлення до мистецьких творів.

Естетично-оцінна діяльність є пріоритетною в освітньому процесі, її сутність – у встановленні значущості предметів і явищ, що оточують людину, з позицій її уявлень про прекрасне [34].

А тому головним завданням на уроках музичного мистецтва стало з'ясування значущості художніх творів та художніх образів. Результатом естетично-оцінної діяльності стало формування художньо-естетичного смаку та ідеалу в учнів підліткового віку.

Художньо-естетичний смак є системою почуттєво-раціональних схильностей особистості, що виростають на ґрунті соціально детермінованих уявлень кожного індивіда про прекрасне і спонукають його до активної, відповідної ідеалу мистецької діяльності. Художньо-естетичний смак тісно пов'язаний із художньо-естетичним ідеалом, що визначається як конкретно-почуттєве уявлення про зразок, модель естетичної досконалості в мистецтві, конкретно-почуттєве визначення найвищої мети мистецької діяльності [31; 34].

Виникнення смаку відбувається як реакція особистості від спілкування з творами музичного мистецтва. Ідеальні уявлення є результатом оціночного відношення до певних мистецьких явищ.

Вибір нами методологічного інструментарію в такому випадку опирався на розуміння важливості активізації реакцій художньо-естетичного смаку на навчальний матеріал.

В процесі роботи ми мали можливість впливати на перебіг оцінювальної діяльності, акцентуючи в залежності від конкретних обставин вплив чи на ідеальні уявлення, чи на смакову реакцію учнів.

Так, на уроках музичного мистецтва нами використовувалась творча вправа «Опиши музику». Метою даного завдання було розвинути асоціативне мислення, образну уяву, сприйняття та фантазії учнів, навчити мислити, побачити події, які відбуваються в музичному творі, їх образи та характери. Для підсилення емоційного сприйняття нами використовувались твори образотворчого мистецтва. Так наприклад, учням пропонувалось познайомитися із картиною І. Грабаря «Лютнева блакить» та знайти відповідність між

музичними творами та відомими їх творами живопису та скульптури, а також створювались пошукові ситуації з метою виявлення знань (наприклад, історія виникнення пісні «Засвіт встали козаченьки» Марусі Чурай, «Їхав козак за Дунай» Семена Климовського).

Для формування емоційно-чуттєвої сфери учнів нами було використано різні жанри літературно-музичної народної творчості: колискові пісні, забавлянки, заклички тощо.

Коліскові пісні відіграють величезну роль у розвитку естетичних почуттів особистості, сприяють розвитку її емоційності, а їх безпосередність, простота та ніжність сприяє вихованню таких важливих моральних рис, як доброта і чуйність («Котику сіренький», «Ой ходить сон», «Ой, ти, коте, коточку»). Також в цьому ж аспекті нами використовувались твори українського естрадного мистецтва «Місто спить» (В. Гомоляк, І. Шамо), «Намалюй мені ніч» (М. Петренко, М. Скорик).

Таким чином, розучування колискових пісень сприяло формуванню співацьких навичок кантиленного звучання та використовуватись в побуті, для заколисування молодшого братика чи сестрички, сприяло засвоєнню правил хорошої поведінки та розвитку уважності та терплячості учнів підліткового віку.

На уроках музичного мистецтва важливим завданням було стимулювати оцінну діяльність учнів підліткового віку із направленням процесу до самостійного визначення учнями художніх переваг навчального матеріалу та вмінь формулювати власної естетичної позиції.

Естетично-оцінна діяльність учнів залежить від їх мотивації. Тому нами впроваджувались проблемні методи навчання із альтернативними завданнями (вони чергувались або змінювались) для встановлення зворотного зв'язку з учнями, спонукаючи їх до самореалізації в мистецькому процесі.

В даному аспекті нами використовувались завдання на імпровізацію мелодії, які варіювались за рівнями складності у такому діапазоні: «уявити внутрішнім слухом власну мелодію» □ «відтворити руками в повітрі характер руху мелодії» (пластичне інтонування) □ «намалювати на дошці або в зошиті

лінією графічну схему мелодії» (підкреслюючи плавність руху або стрибки ввверх чи вниз, окремі фрази, кульмінацію тощо) □ «проплескати ритм мелодії» □ «проспівати мелодію» □ «заграти мелодію на інструменті» □ «підібрати до мелодії ритмічний акомпанемент» (на ударно-шумових інструментах) □ «створити варіації на цю тему» (зміна темпу, динаміки тощо) □ «придумати танцювальні рухи, ідентичні характеру мелодії» □ «підібрати слова до мелодії» □ «намалювати абстрактну кольорову композицію, що передає характер мелодії» тощо.

Нами пропонувалось не одне завдання, однакове для всіх учнів класу, а кілька завдань, різноманітних за темою, змістом, рівнем складності, технікою виконання, з-поміж який учень міг обрати той варіант, якій він хоче і зможе виконати. За умов такої варіативності кожний мав змогу обрати із запропонованих ті, які посильні для нього на даному етапі розвитку; тоді слабкіші учні не відчували себе невпевнено бо це (прямий шлях до низької самооцінки), а для здібніших і художньо підготовлених учнів індивідуальна планка досягнень не опускалася.

Викликати бажання, смак до оцінювання – означає надати процесу мистецького навчання як усвідомленого, так і емоційного забарвлення [34].

Таким чином, сприяння до усвідомленого пізнання творів музичного мистецтва є запорукою успішності освітнього процесу.

В даному аспекті нами також використовувались методи порівняльних операцій: порівняння, зіставлення музичних творів подібних за естетичним значенням, обговорення естетично-оцінних суджень та їх порівняння та метод театральних мініатюр, де учні підліткового віку могли виконати зазначену роль по-своєму (наприклад, використовувались фрагменти українських народних казок «Лисичка-кума», «Пан Коцький», «Фарбований Лис»).

Отже, уроки музичного мистецтва повинні бути спрямовані на формування художньо-образного, асоціативного, критичного мислення учнів-підлітків, сприяти продукуванню нових ідей та реалізації особистісних потреб в естетично-

оцінній діяльності, що впливає на становлення загальнолюдських цінностей особистості.

2. Художньо-творча взаємодія між учасниками освітнього процесу засобами проектної діяльності

Взаємодія, спільна творча діяльність між учасниками освітнього процесу є важливим процесом розвитку особистості, її комунікативних здібностей, сприяє виникненню спільних зв'язків, переживань, обміну думок, ідей, емоцій між учнями підліткового віку.

На уроках музичного мистецтва рівень взаємодії залежить від творчої спроможності кожного учасника [98; 99]. Такий творчий процес залежить від комплексу мотивації учнів, зокрема, інтересу до творчої діяльності. Художня діяльність в даному аспекті характеризується наявністю специфічних здібностей (образне мислення, уява, фантазія, емпатія, натхнення).

Успішна організація процесу художньо-творчої взаємодії учасників освітнього процесу залежить від компетентісного підходу, що передбачає формуванню в учнів метапредметних ключових, міжпредметних естетичних і предметних мистецьких компетентностей, що сприяє забезпеченню творчої самореалізації особистості.

Для реалізації другої педагогічної умови нами було обрано різні види та форми роботи на уроках музичного мистецтва з учнями підліткового віку, серед них:

- сприйняття мистецьких творів, спільна естетична оцінка засобів художньої комунікації, обмін враженнями, обговорення [7; 8];
- колективне відвідування мистецьких установ, музеїв, філармонії з метою набуття мистецького досвіду [104];
- колективні вирішення проблемних завдань з музичного мистецтва.

Вдало організований процес художньо-творчої взаємодії на уроках музичного мистецтва залежить від доцільно обраних форм та видів діяльності, до яких відносять:

- робота в творчих секціях і студіях;

- активна участь в концертних програмах;
- розробка програм до шкільних свят та їх режисура [87];

З метою формування ключових компетентностей учнів, зокрема, оволодіння досягненнями культури, вивчення естетичного ставлення до народного мистецтва учням пропонувалось уважно прослухати музику та висловити власні музичні враження від прослуханого твору, охарактеризувати жанрові ознаки музичного твору та характерні засоби музичної виразності. Наприклад, до теми «Народна творчість – натхнення для сучасних митців» учні ознайомились із «Тріо Мареничів», піснею «Ой, у гаю при Дунаю», Н. Матвієнко, піснею «Котику сіренький», А. Пивоваровим, піснею «Місяць на небі». У процесі слухання, учні також усвідомлювали важливість популяризації народної музики, величезний обсяг якої сягає корінням у глибоке та сильне своєю енергетикою минуле.

Залучення учнів підліткового віку до різних видів музичного мистецтва сприяє їх становленню та естетичному розвитку [105]. Кінцевим результатом такого процесу є розвиток музичної культури, творчого потенціалу та здібностей особистості.

Важливим показником для зростання творчих можливостей учнів підліткового віку є сам процес їх художньо-творчої діяльності.

Творчість учнів на уроках музичного мистецтва здатна виявлятися в пізнавально-пошуковому процесі в галузі мистецтва, а її цінність у тому, що вони таким чином відкривають щось нове, раніше їм невідоме у світі музичного мистецтва [10].

У наукових дослідження І. Бондарук висвітлюються шляхи успішної організації художньо-творчої діяльності, зокрема:

- важливість врахування вчителем вікових та індивідуальних особливостей учнів (запити, смаки, інтереси);
- систематичне залучення учнів до різних видів художньо-творчої діяльності, що сприяє розвитку креативності та мистецьких здібностей та способів художньо-творчого самовираження;

- забезпечення поетапної підготовки до художньо-творчої діяльності (показ вчителем імпровізованого вирішення завдання, перенесення акценту на активність учня; поступове підведення до самостійного виконання творчих завдань);
- активізація та стимулювання проявів учнів (виконання серій творчих завдань різного рівня складності, використання проблемних, ігрових, інтерактивних методів навчання, метод мистецьких проектів) [9; 16; 108].

Художньо-творча взаємодія учасників освітнього процесу передбачає організацію групової навчальної діяльності учнів-підлітків з колективною творчою діяльністю, де важливу роль відіграє проектна діяльність.

Про доцільність використання проектної діяльності наголошується Л. Масол. В дослідженнях науковиці зазначається, що для оптимізації колективної художньої діяльності з метою розвитку мистецьких, комунікативних і соціокультурних компетентностей слід застосовувати метод мистецьких проектів – індивідуальних, групових, колективних. Йому притаманні такі ознаки, як врахування індивідуальності учнів, їхнього естетичного і життєвого досвіду, художніх потреб і здібностей, активізація колегіальної співтворчості, кооперації школярів [56, с.104].

Вченою «навчальний проект» визначається як форма організації діяльності учнів, спрямовану на одержання практичного результату. Це є і технологією і дидактичним засобом водночас, що сприяє формуванню самостійності, самоосвітніх компетентностей, а також досвіду конструктивної соціальної взаємодії [56, с.104].

Ефективність проектного навчання у тому, що це створює умови для творчої самореалізації учнів підліткового віку, значно підвищує їх мотивацію, розвиває зацікавленість та інтелектуальні здібності особистості.

Нашим завданням в даному аспекті було навчити учнів досліджувати, мислити, аналізувати, що є вкрай важливими якостями особистості. Проектне навчання таким чином сприяло стимулюванню їх пошуково-пізнавальної діяльності та формуванню їх готовності до самостійності в реальному житті.

На уроках музичного мистецтва нами було використано метод мистецьких проєктів, що є такою системою навчання, за якої учні здобувають знання у процесі планування і виконання творчих завдань-проєктів, які поступово ускладнюються.

Однією із ефективних методик за проєктною діяльністю є така, яка включає цільові, прогностичні, виконавчі та контрольні-оцінні процесуальні кроки [14; 19; 56].

Художньо-творча взаємодія учасників освітнього процесу в проєктній діяльності передбачала міжособистісну комунікацію з дотриманням консенсусу, лідерства, прийняттям рішень, встановленням довіри, взаємозалежності, взаємонавчання, емпатії.

Нами надавалась перевага таким проєктам, які можуть застосовуватись не лише на етапах введення в тему, але й розкритті основного змісту теми та під час узагальнення теми. У такій діяльності було враховано спеціальні художні здібності та інтереси учнів-підлітків, рівень їх знань в галузі музичного мистецтва.

Першим етапом проєктної діяльності учнів було обрання теми творчого проєкту, формулювання мети, завдань, внесення пропозицій, обговорення, вибір типу проєкту (ігровий, пізнавально-дослідницький, творчо-практичний), продумування ідей репрезентування кінцевого результату.

Учням пропонувався ряд тем мистецьких проєктів, де вони після спільного обговорення обрали одну, зокрема, «Ave Maria» (музично-живописна колекція) (Бах-Гуно, Ф. Шуберт, Дж. Каччіні; живопис – Р. Санті «Сікстинська мадонна», Леонардо да Вінчі «Мадонна Літта»; сучасна музика – І. Клименко та ін. «Тереза і Марія»).

Метою проєкту було дослідження глибини духовних переживань через мистецьке осмислення молитви «Ave Maria» у різних епохах і стилях.

Завдання: створити унікальне поєднання вокальної духовної музики та інструментального аранжування, натхненне класичними і сучасними творами на основі християнської традиції молитви «Ave Maria».

Учнями було обрано пізнавально-дослідницький тип проекту з представленням мультимедійної презентації та творчим показом (виконання сучасної пісні І. Клименко та ін. «Тереза і Марія»).

Наступним етапом було розподілення учнів на малі творчі групи за обов'язками, здійснювалось визначення ролей кожного учасника в проєкті: дослідників (шукачів інформації), сценаристів (створювачів плану показу проєктів), редакторів мультимедійної презентації, артистів-виконавців заключної пісні.

Після ретельної підготовки учнями було здійснено репрезентацію творчого проєкту та оцінювання колективної роботи (самооцінювання, взаємооцінювання) із встановленням практичної цінності здобутих результатів.

Для оцінювання результатів проєктної діяльності ми керувалися розробленими критеріями:

- ступінь розкриття теми (оглядове, оригінальне, цікаве);
 - рівень естетичного оформлення (переконливе, оригінальне, цікаве);
 - самостійність та новизна у вирішенні завдання;
 - залучення різних джерел (репродукції, слайди, аудіо та відео матеріали тощо);
 - рівень співпраці (недостатньо скооперований, «командний»);
- доцільність вибору форми презентації [за 56, с.110; 70].

Наша роль як вчителя музичного мистецтва змінилася на організатора даної проєктної діяльності. В результаті такого процесу ми зробили висновки, що учні підліткового віку в процесі спільної творчої роботи навчалися планувати свою діяльність, використовувати інформаційні джерела в освітніх цілях, бути самостійними у прийнятті рішень, вміти аналізувати, синтезувати, аргументувати власні думки, а також встановлювати комунікативні (соціальні) зв'язки у колективі однолітків, презентувати власний творчий продукт, взаємодіяти у художньо-творчому процесі та особливо розширювати власний мистецький досвід.

Отже розвиток художньо-творчих здібностей учнів підліткового віку є важливим завданням розвитку сучасної мистецької освіти, а тому вдала організація художньо-творчої діяльності та активна взаємодія учасників освітнього процесу сприятиме посилити ефективність розвитку музичної культури учнів.

2.3. Аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи

В процесі дослідницької роботи було визначено ефективність впроваджених педагогічних умов розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва.

Порівняння даних констатувального та підсумкового зрізів виявило позитивні зміни показників сформованості музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва в ЕГ, а саме: на 14,2% збільшення високого рівня, на 8,2% – середнього, та на 22,4% – зниження низького. Також незначні зміни в показниках відбулися в КГ: на 6,7% зріс високий показник, на 2,1% – середнього, низький – зменшився на 8,3% (Таблиця 2.3.1):

Таблиця 2.3.1

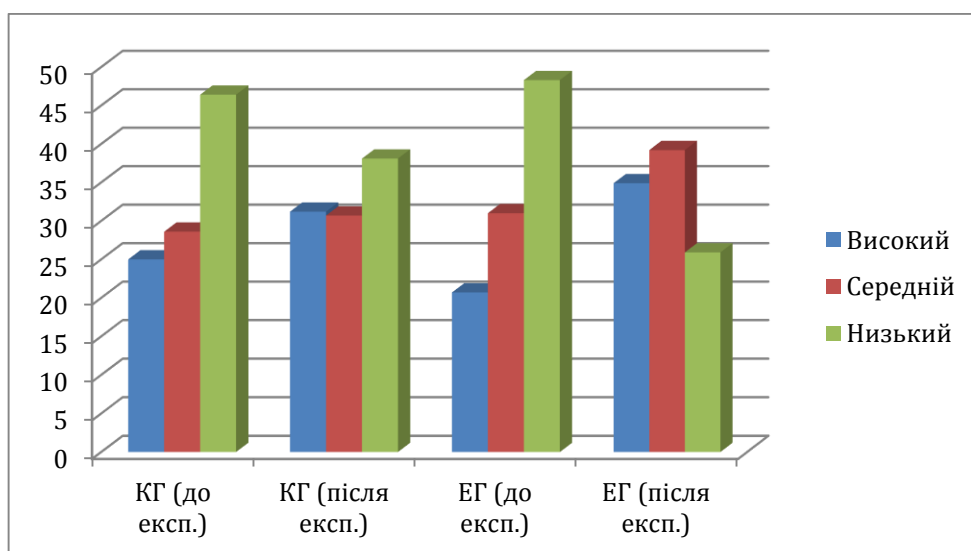
Рівні сформованості музичної культури учнів підліткового віку в КГ та ЕГ (констатувальний та підсумковий етап)

Рівні	Динаміка рівнів сформованості музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва (у %)					
	КГ			ЕГ		
	до експ.	після експ.	динаміка	до експ.	після експ.	динаміка
Високий	25	31,2	+6,7	20,7	34,9	+14,2
Середній	28,6	30,7	+2,1	31	39,2	+8,2

Низький	46,4	38,1	-8,3	48,3	25,9	-22,4
---------	------	------	------	------	------	-------

Рівні сформованості музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва відображені в гістограмі 2:

Гістограма 2.

Таким чином, ми дійшли висновку, що впровадження відповідних педагогічних умов розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва, а саме: формування стійкої мотивації учнів-підлітків до естетично-ціннісної діяльності та художньо-творча взаємодія між учасниками освітнього процесу засобами проектної діяльності значно поглиблює мистецькі знання школярів в галузі музичного мистецтва, формує музичний смак та ідеали, сприяє розвитку зацікавленості та активізації учнів в оцінно-ціннісній та художньо-творчій діяльності.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

1. На основі аналізу наукових джерел обґрунтовано необхідність розв'язання проблеми розвитку музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва, чому сприяють чинні законодавчі документи, зокрема, Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), Концепція художньо-естетичного виховання; Концепція «Нова українська школа». Досліджено сутність понять «музична культура», «музична культура особистості», «естетична культура» та визначено, що музична культура є феноменом духовної культури особистості, спосіб цілісного розвитку школяра, що сприяє набуттю вмінь розуміти та відчувати музичне мистецтво, естетичному удосконаленню особистості у процесі музично-творчої діяльності. Досліджено функції музичного мистецтва, структуру поняття «музична культура» та її напрямки. Звернена увага на важливість формування естетичного смаку особистості підліткового віку, що сприяє виявленню в особистості потреби до самовдосконалення. На основі наукових досліджень було обґрунтовано вибір

структурних компонентів музичної культури учнів підліткового віку: мотиваційно-пізнавальний, емоційно-ціннісний та творчо-діяльнісний.

2. Досліджено психолого-педагогічні особливості учнів підліткового віку. Актуалізовано проблему особистісного культурного розвитку учня-підлітка в сучасних соціально-політичних умовах, що впливає на перебіг становлення особистості школяра. Визначено, що саме підлітковий період займає головне місце у формуванні особистості. На основі наукових джерел охарактеризовано зміни особистості в підлітковий період, особливо в моральній сфері, що спливає на її психічний розвиток. Досліджено види діяльності, характерні для учня-підлітка, зокрема, суспільно-значуща діяльність. Підкреслено роль інформаційно-комунікаційних технологій у психосоціальному розвитку підлітків як додаткового джерела свободи особистості.

3. На основі наукових досліджень охарактеризовано значення уроків музичного мистецтва як основи формування музичної культури школярів. Визначено, що урок музичного мистецтва є надважливою формою освіти у розвитку музичної культури школярів, зокрема учнів-підлітків, вдала організація такого процесу залежить від створення ефективних педагогічних умов. Досліджено різні підходи до організації уроків музичного мистецтва та потенціал такого процесу. Звернено увагу на необхідності формування необхідних компетентностей для розуміння та оцінювання творів музичного мистецтва, здійснення активної музично-практичної діяльності у розвитку музичної культури школярів. Проаналізовано основні завдання, напрямки роботи та вимоги до сучасного уроку музичного мистецтва. Акцентовано увагу на художньо-творчій діяльності учнів як ефективного напрямку спільної діяльності між однолітками.

4. Проведено діагностування рівня сформованості музичної культури учнів підліткового віку. Визначено основні критерії: мотиваційно-пізнавальний; емоційно-ціннісний; творчо-діяльнісний та їх показники. В експерименті брало участь 57 учнів сьомих класів (КГ – 28 учнів, ЕГ – 29 учнів). На констатувальному етапі експерименту використовувались такі методики

діагностики: спостереження, опитування, бесіди, анкетування, музично-практичні завдання. Було визначено стан розвитку музичної культури учнів підліткового віку та виявлено значну кількість недоліків за кожним із критеріїв, що сприяло обґрунтуванню відповідних педагогічних умов.

5. Обґрунтовано педагогічні умови розвитку музичної культури учнів підліткового віку: формування стійкої мотивації учнів-підлітків до естетично-оцінної діяльності; художньо-творча взаємодія між учасниками освітнього процесу засобами проектної діяльності. Для реалізації першої педагогічної умови – (формування стійкої мотивації учнів-підлітків до естетично-оцінної діяльності) увага була звернена на становлення мотиваційної сфери учня підліткового віку, провідною діяльністю школярів в даному аспекті є: спілкування з однолітками, що уможливорює самоствердження особистості; створення ситуацій успіху для стимулювання задоволення від діяльності, а також запровадження різних форм і методів (робота і малих та великих творчих групах, впровадження творчих завдань, проблемне навчання, використання засобів художньо-педагогічних технологій тощо). Обґрунтовано впровадження домінантного напрямку роботи – естетично-оцінної діяльності учнів-підлітків, задля усвідомленого пізнання творів музичного мистецтва. Для реалізації другої умови (художньо-творча взаємодія між учасниками освітнього процесу засобами проектної діяльності) наша робота була націлена на організацію активної спільної мистецької діяльності школярів, що сприяє розвитку художньо-образного, асоціативного мислення. Обґрунтовано використання різноманітних форм художньо-творчої взаємодії (сприйняття мистецьких творів, спільна естетична оцінка засобів художньої комунікації, обмін враженнями, обговорення, колективні вирішення проблемних завдань з музичного мистецтва тощо), зокрема в організації проектної діяльності, як однієї із ефективних форм між особистої комунікації. Висвітлено етапи проведення мистецького проекту на тему: «Ave Maria» (музично-живописна колекція).

6. Проведено аналіз результатів дослідно-експериментальної роботи. При порівнянні даних констатувального та підсумкового зрізів було визначено

позитивні зміни показників сформованості музичної культури учнів підліткового віку на уроках музичного мистецтва в ЕГ, а саме: на 14,2% збільшення високого рівня, на 8,2% – середнього, та на 22,4% – зниження низького. Також незначні зміни в показниках відбулися в КГ: на 6,7% зріс високий показник, на 2,1% – середнього, низький – зменшився на 8,3%.

Згідно з поданих результатів, можна стверджувати, що впровадження відповідних педагогічних умов сприяє покращенню рівня музичної культури учнів підліткового віку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адаптація дитини до школи / упоряд.: С. Максименко, К. Максименко, О. Главник. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 111 с.
2. Адаптація дітей у 1, 5, 10 класах / упоряд. Т. Червона. Київ : Шкільний світ, 2008. 128 с.
3. Аніщенко Н. В. Особливості діагностування музичного сприйняття майбутніх вчителів мистецтвознавчих предметів: монографія. Київ : Інститут обдарованої дитини, 2014. 186 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/9888/1/Anishchenko>
4. Бедлінський О. І. Проблема періодизації підліткового віку в сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2011. № 2. С. 49-54.
5. Беземчук Л. В. «Дидактична карта» як засіб формування творчих умінь підлітків. URL: <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-01/09blvcst.pdf>
6. Белінська Т.В., Василевська-Скупа Л.П., Костюк Л.О. Використання інтерактивних методів на уроках музичного мистецтва як засобу формування soft skills в учнів початкової школи. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького*

державного педагогічного університету імені Івана Франка. 2022. Вип. 51. С. 414-418.

7. Белінська Т. В. Теорія та методика інтеграційного навчання в музичній освіті. Вінниця : ТОВ «Твори», 2021. 112 с.

8. Белінська Т. В., Кушнір К. В., Білозерська Г. О., Сізова Н. С. До проблеми впровадження інтегрованого підходу у процес викладання вокально-хорових дисциплін у закладах Вищої освіти. *Інноваційна педагогіка*. Одеса: «Гельветика», 2020. В. 25. С. 16-21. URL : www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/25/part_2/5.pdf

9. Білозерська Г. О., Белінська Т. В., Кушнір К. В. Використання інноваційних технологій навчання в контексті вивчення диригентсько-хорових дисциплін у вищій школі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: педагогіка і психологія. 2020. В. 63. С. 71-77. URL : <https://drive.google.com/file/d/1Fjblekk76mJKAQic6YiG9X9hAdFjc-a4/view>

10. Білозерська Г.О. Розвиток творчої особистості майбутнього вчителя музичного мистецтва на заняттях з хорового диригування. *Балкансько-науковий огляд: педагогічні науки*. Пловдив: Печатниця «Fast Print Books», 2019. Т. 3. № 1(3). С. 11-15. URL : <https://cutt.ly/nNm3HvH>

11. Білозерська Г. О. Формування розвивального середовища професійної підготовки майбутнього вчителя музики : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2011. 23 с.

12. Білозерська Г.О., Сізова Н.С., Кравцова Н.Є., Белінська Т.В., Газінська О.В. Формування готовності майбутніх педагогів-музикантів до мистецької інноваційної діяльності. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2024. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/45520>

13. Білозерська Г. О., Сізова Н. С., Кравцова Н. Є., Кравченко І. М. Технологія розвитку критичного мислення майбутнього педагога-музиканта на заняттях з хорового диригування. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Київ: Видавничий дім

«Гельветика». 2022. В. 85. С. 26-30. URL :
<https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/40032>

14. Білозерська Г. О., Сізова Н. С. Хорове диригування: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Музичне мистецтво». Вінниця: ВДПУ, 2022. 127 с.

15. Болдирева І. Д. Сутність поняття «творча взаємодія» у процесі концертмейстерської підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/18428/Boldyreva%2C%20I..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

16. Бондарук І. М. Організація художньо-творчої діяльності учнів на уроках музичного мистецтва. URL :
<https://archer.chnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/4316>

17. Брилін Б. А., Гаврилюк О. А. Основні компоненти розвитку естетичної культури особистості. *Наукові записки*. Ужгород, 2022. В. 1. С. 9-16. URL : https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/bitstream/123456789/801/4/Orosz_I_Stan_pidhotovky_i_pidvyshchennia_kvalifikatsii_robitnychkh_2022.pdf

18. Вань Янь. Музична культура особистості як предмет наукових розвідок китайських та українських вчених. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. URL : http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2022/80/part_1/3.pdf

19. Василевська-Скупа Л. Л. Методика розвитку співацького голосу. Навчально-методичний посібник. Вінниця, ТОВ фірма «Планер», 2021. 128 с.

20. Вергунова В. С. Досвід ціннісного ставлення до музичного мистецтва як естетичний феномен. URL :
<https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/1375/1>

21. Весна О. Л. Формування креативної особистості на уроках музичного мистецтва. URL: <https://naurok.com.ua/rozvitok-kreativnosti-na-urokah-muzichnogo-mistectva-65485.html>

22. Гаврилюк О. А., Білозерська Г. О., Засипкіна Л. А., Твердохліб Н. В. Проблема формування творчої особистості та креативності майбутнього фахівця мистецького спрямування. *Науковий часопис*. Київ, 2020. В. 77. С. 51-55.

23. Гаврилюк О. А. Формування професійної готовності майбутніх учителів музики у педагогічних коледжах до художньо-творчої діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2019. 294 с.

24. Газінська О. В. Підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи над акомпанементом пісень шкільного репертуару. Підготовка майбутніх вчителів музичного мистецтва до роботи над акомпанементом пісень шкільного репертуару: методичні рекомендації для студентів спеціальності 014. Музичне мистецтво (середня освіта) / за ред. Т.Ю Панасюк. Вінниця 2020. 125 с.

25. Гопка О. М. Критерії, показники та рівні сформованості творчого потенціалу учнів-вокалістів. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21756/Gopka.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

26. Го Цзюнь. Підготовка майбутніх учителів музичного мистецтва до формування культурної компетентності школярів засобами інноваційних мистецьких технологій: дис. ... докт. філософії. Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського, 2023. С.23-58.

27. Гриневич Л. Реформа загальної середньої освіти : нова українська школа. URL : [http://mon.gov.ua/%Новини%202017/04/03/newschoolpresentation-new-30-03-2017-\(2\).pdf](http://mon.gov.ua/%Новини%202017/04/03/newschoolpresentation-new-30-03-2017-(2).pdf)

28. Гумінська О. О. Уроки музики в загальноосвітній школі: методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007. 102 с.

29. Денисенко Г. М. Музичне виховання як складова соціокультурного розвитку підлітків у закладах загальної середньої освіти. URL : <http://surl.li/pgkeex>

30. Дін Юнь. Формування музичної культури молодших школярів у процесі фортепіанного навчання в мистецьких позашкільних закладах освіти : дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2016. 228 с.

31. Добровольська Р. О. Експериментальна методика підготовки майбутніх учителів музичного мистецтва до організації музично-естетичного простору закладів середньої освіти. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського*. Серія: Педагогіка і психологія. Вінниця, 2020. Вип. 63. С. 113-118.

32. Добровольська Р. О. Формування готовності майбутнього вчителя музичного мистецтва до організації музично-естетичного простору закладів загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Вінниця, 2020. 134 с.

33. Дун Хао. Формування мистецького світогляду підлітків у процесі співацького навчання. Суми, 2022. С. 83. URL : https://sspu.edu.ua/images/2022/docs/dis/dis_dun_hao_final_pdf_1_12464.pdf

34. Естетичне оцінювання як компонент мистецького навчання. URL : <https://studfile.net/preview/5191220/page:9/>

35. Єгорова І. Музичне мистецтво як засіб формування національної самосвідомості в учнів на уроках музики в сучасній українській школі (методичний аспект). URL : <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Bernatova9/subor/Yehorova.pdf>

36. Єжова О. О. Сутність організаційно-педагогічних умов педагогічного процесу. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя*. Ніжин, 2014. № 3. С. 39-43. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzspp_2014_3_8

37. Забута Б. Драматургія музики в хореографічному просторі. *Вісник Маріупольського державного університету*. Маріуполь, 2011. В. 1. С. 70–75.

38. Зайцева О. Урок музики як основний засіб формування естетичної культури учнів основної школи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. Київ, 2012. № 6(2). С. 203-208. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/ppsv_2012_6%282%29_30

39. Занюк С. С. Мотиваційний тренінг. Формування мотивації навчальної діяльності у студентів та старшокласників. *Практична психологія та соціальна робота*. Київ, 2002. № 8. С. 31-42.

40. Зузяк Т.П., Білозерська Г.О., Кравцова Н.Є., Сізова Н.С., Кравченко І.М. Технології інтегрованого полі художнього навчання майбутніх учителів мистецьких дисциплін. Київ : Видавничий дім «Гельветика», 2022. URL : <https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/38047>

41. Климчук В.О. Психологічні детермінанти розвитку внутрішньої мотивації студентів у навчальній діяльності: автореф. канд. псих. наук: 19.00.07. Київ, 2004. 20 с.

42. Корень Т. О. Професійний розвиток особистості: категоріальне визначення. *Актуальні проблеми психології*. Миколаїв: ТОВ «Фірма «Ілон», 2008. С. 86-89.

43. Кравцова Н. Є., Лаврінчук О. В. Методичні рекомендації з підготовки до атестації здобувачів вищої освіти (Теорія та методика музичної освіти) : для студентів спеціальностей 6.020204 Музичне мистецтво* та 014 Середня освіта (Музичне мистецтво). Вінниця: ВДПУ, 2019. 68 с.

44. Кравцова Н.Є., Онофрійчук Л. М. Художньо-педагогічні технології в музичній освіті: навч.-методич. посібник. Вінниця, ТОВ фірма «Планер», 2021.

45. Кушка Я. С. Методика музичного виховання дітей: навчальний посібник для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації у 2-х частинах. Частина 1. Вінниця: Нова книга, 2007. 216 с

46. Кушнір К. В., Белінська Т. В., Білозерська Г. О. Використання інноваційних технологій навчання в контексті вивчення диригентсько-хорових дисциплін у вищій школі. *Наукові записки*. Вінниця, 2020. В. 63. С. 123-133. URL : <https://library.vspu.net/handle/123456789/8368?show=full>

47. Кушнір К.В., Дабіжа К.Л. Методичні рекомендації до практичних занять та самостійної роботи з дисципліни «Хорове аранжування» для студентів галузі знань 01 Освіта / Педагогіка, спеціальності 014.13 Середня освіта

(Музичне мистецтво). Вінниця: Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, 2020. 28 с.

48. Кушнір К.В., Пилипчук І. Вітчизняна музично-педагогічна спадщина українських композиторів як невід’ємна частина музичної культури молодших школярів. *Молодий вчений*. 2019. №3 (67) березень. С. 223-227

49. Кушнір К.В., Сідорова І.С. Хорознавство та хорове аранжування: навчально-методичний посібник. Вінниця: Твори, 2021. 191 с.

50. Лобова О. Генеза поняття «музична культура особистості» в контексті загальної музичної освіти. Естетика і етика педагогічної дії. Київ, 2016. В. 13. С. 105-117. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eepd_2016_13_11

51. Мартинюк Л. В. Формування музично-образних уявлень підлітків у процесі виконавської діяльності в мистецьких позашкільних навчальних закладах: дис. ... канд.пед.наук: 13.00.02. Київ, 2011. 259 с. URL : https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/42924/Martyniuk_dis.pdf?sequence=1&isAllowed=y

52. Масол Л. М. Загальна Мистецька освіта: теорія і практика: монографія. Київ: Промінь, 2006. 432 с.

53. Масол Л. Концепція художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах України. *Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України*. Київ: Педагогічна преса, 2004. № 10.

54. Масол Л. Методика навчання мистецтву у початковій школі: посібник для вчителів. Київ: Видавництво «Ранок». URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf> (2006).

55. Масол Л. Мистецтво. 6 клас. Київ, 2023. URL : <https://pidruchnyk.com.ua/2692-mystetstvo-6-klas-masol-2023.html>

56. Масол Л. Художньо-педагогічні технології в основній школі: єдність навчання і виховання: методичний посібник. Харків: «Друкарня Мадрид», 2015. 178 с.

57. Мащенко В. Моніторинг індивідуального розвитку особистості підлітка. *Психолог*. Київ, 2003. № 28. С. 11 – 15.

58. Методика музичного виховання: Урок музичного мистецтва в сучасній українській школі: методичні рекомендації до змісту, організації та проведення уроків музичного мистецтва в ЗОШ для студентів денної та заочної форм навчання напряму підготовки 6020204 «Музичне мистецтво», 014 Середня освіта (Музичне мистецтво) / укладач М.М. Качур. Мукачево : МДУ, 2017. 26 с.

59. Методичні рекомендації до організації самостійної роботи студентів з дисципліни «Теорія та методика викладання фахових дисциплін (хорове диригування)» для студентів освітнього ступеня бакалавр галузі знань 02 Культура і мистецтво, спеціальності 025 Музичне мистецтво / укладачі: Білозерська Г.О., Сізова Н.С. Вінниця, 2020. 96 с.

60. Методичні рекомендації з дисципліни «Методика викладання фахових дисциплін (хорове диригування)» для студентів СВО бакалавр галузі знань 02 Культура і мистецтво, спеціальності 025 Музичне мистецтво / укладачі: Білозерська Г.О., Сізова Н.С. Вінниця: ВДПУ, 2023. 65 с.

61. Михайлишин У. Б. Ціннісні орієнтації в структурі особистості. Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання. Харків, 2017. URL : https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/30_03_2017/pdf/20.pdf

62. Міськова Н. Особливості формування музичної культури молодших школярів на сучасному етапі. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. Київ, 2016. В. 2. С. 171–176.

63. Негребецька О. Ціннісний контекст музичної культури. *Наукові записки*. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/53036285.pdf>

64. Олексюк О. М. Музична педагогіка: навчальний посібник. Київ : КНУКіМ, 2006. 188 с.

65. Онофрійчук Л. М. Педагогічна практика в закладах загальної середньої освіти: методичні рекомендації. Вінниця. 2020. 29 с.

66. Освітні технології : навчально-методичний посібник / за заг. ред. О. Пехоти. Київ : А.С.К., 2002. 256 с.
67. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія. Київ : Освіта України, 2008. 274 с.
68. Петрикова О., Юдін А. Музична культура і духовність як чинники розвитку сучасного суспільства. URL : <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/2786>
69. Поліщук В. М. Вікова та педагогічна психологія (програмні основи, змістові модулі, інформаційне забезпечення) : навчально-методичний. Суми : ВТД «Університетська книга», 2007. 330 с.
70. Проектна діяльність на уроках музичного мистецтва. URL : <https://naurok.com.ua/proektna-diyalnist-na-urokah-muzichnogo-mistectva-305584.html>
71. Психологія підлітка. Загальна характеристика психічного і особистісного розвитку підлітка. URL: <https://studentam.net.ua/content/view/3155/97/>
72. Психологічні чинники розвиваючого навчання в різних освітніх системах : навчальний посібник (для практичних психологів) / за заг. ред. академіка С. Д. Максименка. Київ : ЗАВТ «НЕВТЕС», 2000. 272 с.
73. Ростовський О. Я. Теорія і методика музичної освіти: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2011. 640 с.
74. Рудницька О. П. Музика і культура особистості: проблеми сучасної педагогічної освіти. URL : https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2022/09/Rudnytska_O.P.Rol_muzychnoho_spryynyattya.pdf
75. Сіваш Т. Художньо-творча діяльність як освітньо-виховний феномен. *Актуальні проблеми дошкільної та початкової освіти в контексті європейських освітніх стратегій: зб. матер. наук.-практ. конф. виклад. і студ. інституту педагогіки, психології і мистецтв (Вінниця, ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 6–8 квіт. 2016 р.)*. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2016. В. 5. С. 152–154.

76. Сідорова І. С Підготовка студентів педагогічних університетів до використання міжпредметних зв'язків на уроках музичного мистецтва у сучасній школі. *Актуальні питання гуманітарних наук: Міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених*. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2019. В. 24. Т. 2. С. 178-182.

77. Сізова Н. С. Хорова культура Вінниччини другої половини ХІХ–першої третини ХХ століття. дис...канд. мистецтвознавства: 26.00.01. Київ, 2019. 242 с.

78. Сюй Сінчжоу. Формування художньо-естетичного досвіду майбутніх учителів музичного мистецтва в процесі вокальної підготовки : дис. ... докт. філософії). Одеса: ПНПУ імені К. Д. Ушинського. Одеса, 2023. 243 с.

79. Ткаченко А. Психологічні чинники музичних вподобань підлітків. Київ, 2022. 50 с. URL : <https://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/55509/1/%D0%A2%D0%BA%D0%B0%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%90.%D0%92. 2022.pdf>

80. Токарева Н., Шамне А., Макаренко Н. Сучасний підліток в системі психолого-педагогічного супроводу. Кривий Ріг, 2014. 312 с. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/1760/1/%D0%BF%D1%96%D0%B4%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%BE%D0%BA.pdf>

81. Федорець М. Загальна музична освіта України: розвиток в умовах інтеграції до європейського культурного простору. *Південноукраїнські мистецькі студії*. URL: <https://journals.pdpu.od.ua/index.php/artstudies/issue/view/3>.

82. Федорець М., Ван Цзябінь. Формування музично-естетичної культури підлітків засобами оперної музики. URL : <http://surl.li/xqarqn>

83. Федорець М., Сян Хаоран. Проблема формування естетичного смаку учнів мистецьких шкіл в сучасних умовах. *Музична та хореографічна освіта в контексті культурного розвитку суспільства. Матеріали і тези ІХ Міжнародної конференції молодих учених та студентів*. Одеса, 2023. С. 3-7.

84. Чаусова Т.В. Особливості формування мотиваційної сфери навчання підлітків. URL :

https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/713428/1/%D0%A7%D0%B0%D1%83%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D0%A2._%D0%92._%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%92i%D1%81%D0%BD._%D0%BF._%D0%BE._6%2835%29.pdf

85. Чепіга С. Спрямованість музичного виховання на формування морально-естетичних якостей особистості. *1025-річчя історії освіти в Україні: традиції, сучасність та перспективи* : зб. матеріалів міжнарод. наук. конф. Київ, 2014. С. 154–164.

86. Швець І.Б. Основи акторської майстерності: методичні рекомендації для студентів галузі знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальності 014 Середня освіта, предметної спеціальності 014.13 Середня освіта (Музичне мистецтво), додаткової спеціалізації «Режисура музично-виховних заходів». Вінниця, 2020. 60 с.

87. Шейко В. Організація науково-дослідницької діяльності. Київ : Знання, 2006. 307 с.

88. Що таке емоційний інтелект, для чого він потрібен і як його розвинути в собі. URL: <https://blog.agrokebety.com/shcho- take- emotsiynny- intelekt>

89. Bilozerska A., Kushnir K., Belinska T., Rastruba T., Sizova N. Formation of a Developmental Environment of Professional Training of Future Music Teachers in the Ukrainian Educational Space. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. 13(2). 90-109 pp. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.2/412>

90. Botvyn, T., Aleksandrova, M., Krymets, L., Dobrovolska, R., Rudenko, O. Philosophical comprehension of the formation and development of Ukrainian culture in the context of military realities: the geopolitical aspect. *Amazonia Investiga*, 2022. V. 11(58). 84-92 pp.

91. Dobrovolska R., Gazinska O. Development of gifted children in the art educational environment. *Social Work and Educational*, 2021. V. 8, No. 4. 451-460 pp.
92. F. Philip Rice. Human Development. URL : <http://surl.li/nugczn>
93. Howe N. Generations : The History of America's Future, 1584 to 2069. New York : Perennial. URL : https://books.google.com.ua/books/about/Generations.html?hl=ru&id=oOztAAAAMAAJ&redir_esc=y
94. Kelly G. A. The psychology of personal constructs. URL : <https://psycnet.apa.org/record/1991-98550-000>
95. Kushnir K., Bilozerska H., Sidorova I., Kravtsova N., Kostenko L. Integrated professional with training of the music teacher by means of innovative artistic and pedagogical technologies. *Laplace em Revista (International)*, 2021. 543–551 pp. URL : <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202171855p.543-551>
96. Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A., Shvets I.. Art Education in the Context of the Modern Educational Process *Universal Journal of Educational Research*. 2020. V. 8 (11D).
97. Maksymchuk I. A., Malikhin A. O., Demchenko I. I., Vysochan L. M., Filonenko L. V., Bilozerska H. O., ... & Maksymchuk, B. A. Structure of pedagogical skills in the context of introverted characteristics of the specialist. *Scientific Journal of MP Drahomanov National Pedagogical University*. 2019. Vol. 15. 82-89 pp.
98. Mazur I., Hrinchenko T., Teplova O., Onofrichuk L., Priadko O.. Cognitive determination of musical thinking and musical self-concept of students and musicians: comparative diagnostics, aspects of modeling and forecasting. *Journal of Arts Research*. 2022. 368-380 pp. <https://journal.unnes.ac.id/nju/index.php/harmonia/article/view/39518>
99. Muzyka O., Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A., Shvets I. Art education in the context of the modern educational process. *Universal Journal of Educational Research*. 2020. Vol. 8(11D). 63-68 pp. URL : <http://surl.li/rbtmj>

100. Muzyka O., Lopatiuk Y., Belinska T., Belozerskaya A., Shvets I. Modern aesthetic education and its further directions. *Linguistics and Culture Review*. 2021. 5(S4). 12-21 pp. URL: <https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS4.1537>
101. Onofriichyk L., Leshchenko A., Stetsenko I., Vysochan L. The principle of clarity as a method of teaching special disciplines in higher education. *Journal of Critical Reviews*, 2021. V. 7 (13). 119-121 pp. URL: <https://www.jcreview.com/paper.php?slug=21-the-principle-of-clarity-as-a-method-of-teaching-special-disciplines-in-higher-education>
102. Onofriychuk L., Pryadko O., Shvets I., Bilozerska A. Develop of students' creative skills in the process of a vocal-speaking work in the context of musical theater. *Moderní věda*. URL : https://www.nemoros.cz/_files/ugd/b7f2f7_a644c472f91845a1823fc5efeeb53159.pdf#page=43
103. Palfrey J. Born Digital. Understanding the first generation of digital natives. New York, 2008. P. 7.
104. Sidorova I., Smolina O., Khomiakova O. Introduction of the latest teaching practices and development of the educational process in the field of culture and art: the experience of EU countries. *Revista de Tecnología de Información y Comunicación en Educación*, 2022. V. 16, № 2. URL : <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2022.16.02.4>
105. Sidorova I. The latest methods of teaching vocal-choral disciplines in higher pedagogical school. *Modern education, training and upbringing: collective monograph* / Abdullayev A., Rebar I., etc. International Science Group. Boston : Primedia eLaunch, 2021. 44-49 pp.
106. Sizova N., Belinska T., Bilozerska H., Vasylevska-Skupa L., Zuziak T. An Integration Model of Professional Training of a Music Art Teacher by Means of Innovative Technologies. *Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje*. 2024. V. 3. 903-934 pp. URL : <https://hrcak.srce.hr/clanak/466069>

107. Sizova N., Bilozerska H., Belinska T., Kushnir K. Opera Hryhoriia Davydovskoho «Pid zghuky ridnoi pisni» ta yii znachennia dla khorovoi kultury Vinnytsi. *Topical issues of the humanities*. 2020. V. 29. 197-202 pp.

108. Sizova N, Bilozerska H, Mudra S, Patyk R, Bokhonko Y. Stimulation of students' research activity in the conditions of distance education. *Journal of Education and Learning (EduLearn)*. 2024. V. 3. 991-1000 pp. URL : <https://edulearn.intelektual.org/index.php/EduLearn/article/view/21439>

109. Wallace P. M. The Psychology of the Internet. Cambridge, U. K. : Cambridge University Press, 2001. P. 264.

110. Yefimenko, I. V., Yakymchuk, O.M., Kravtsova, N. Y., Sotska, H. I., Korol, A. M. Art education development in the context of global changes. *Linguistics and Culture Review*. 2021. V. 5 (S2). 501-513 pp.

ДОДАТКИ

Додаток А

Анкета

«Дослідження музичних вподобань»

1. Якщо у Вас є вільний час, чи Ви надаєте перевагу музиці?
 - Так;
 - Інколи;
 - Ні.
2. Скільки часу кожного дня (приблизно) Ви відводите для музики?
 - слухаю музику по кілька годин в день;
 - слухаю музику кожного дня потроху;
 - слухаю музику не кожного дня, переважно тоді, коли знайду щось цікаве;
 - не маю часу для музики;
 - взагалі не люблю музики.
3. Дайте, будь ласка, відповідь, яка мова пісень для Вас пріоритетна?
 - українська;

- англійська;
 - іспанська;
 - французька;
 - немає значення.
4. Із перерахованих нижче мотивів слухання музики які найбільш важливі для Вас?
- навчання;
 - потреба душі;
 - інтерес до конкретної теми, автору, твору;
 - інше (що саме) _____
5. Хто найбільше впливає на Ваш вибір музики (підкресліть)?
- батьки;
 - вчителі;
 - друзі;
 - ніхто.
6. Вкажіть, будь ласка, де, коли, яким чином Ви найчастіше отримуєте музичні носії?
- купую;
 - маю в дома інструменти;
 - користуюся інтернетом;
 - обмінююся з друзями;
 - інше (що саме) _____
7. Як часто Ви звертаєтесь до пошуку музики в інтернеті?
- щонеділі і частіше;
 - 1-2 рази на місяць;
 - кілька разів в 2-3 місяця;
 - декілька разів в півріччя.
8. Дайте власну оцінку кожному музичному жанру.
Використовуйте семибальну шкалу:
1 – «Дуже не подобається»;

- 2 – «Не подобається»;
 3 – «Скоріше не подобається»;
 4 – «Нейтрально»;
 5 – «Скоріше подобається»;
 6 – «Подобається»;
 7 – «Дуже подобається».

Класична музика	1 2 3 4 5 6 7
Блюз	1 2 3 4 5 6 7
Кантрі	1 2 3 4 5 6 7
Танцювальна/електронна музика	1 2 3 4 5 6 7
Фолк (народна музика)	1 2 3 4 5 6 7
Реп/хіп-хоп	1 2 3 4 5 6 7
Соул/фанк	1 2 3 4 5 6 7
Релігійна музика	1 2 3 4 5 6 7
Альтернативна музика	1 2 3 4 5 6 7
Джаз	1 2 3 4 5 6 7
Рок	1 2 3 4 5 6 7
Поп-музика	1 2 3 4 5 6 7
Хеві-метал	1 2 3 4 5 6 7
Саундтрек	1 2 3 4 5 6 7

Додаток Б**Опитувальний лист**

*Будь ласка, зазначте музичні твори, що добре знайомі Вам цифрою «1»,
а незнайомі – цифрою «2».*

№	Музичні твори	Відповідь
1	В.А. Моцарт. Симфонія №40	
2	В. Івасюк «Водограй»	
3	Ф. Шуберт «Серенада»	
4	«Дивлюсь я на небо», укр. нар. пісня	
5	В. Моцарт «Реквієм»	
6	К. Орф. Кантата «Карміна Бурана»: «О, фортуно!»	
7	А. П'яцолла «Лібертанго»	
8	Рок-н-рол (Чак Веррі, у виконанні «Бітлз»)	
9	Т. Петриненко «Україна»	
10	М. Дремлюга «Лірична пісня»	

11	«Козака несуть», укр. нар. пісня в обр. М. Леонтовича	
12	Л. Дичко. «Замок Шамбор» із хорового концерту «Французькі фрески»	
13	«Ой, у лузі червона калина»	
14	М. Лисенко «Тарас Бульба»	
15	М. Скорик «Мелодія»	

Додаток В

Запитання для бесіди після прослуханих творів:

**А. Вівальді «Зима» з циклу концертів «Пори року»
та М. Вериківського, симфонічна сюїта «Веснянки»**

1. Які почуття та емоції у вас викликають прослухані музичні твори?
2. Опишіть свої почуття після сприйняття пропонованих творів:
 - веселощі;
 - радість;
 - відчуття краси;
 - розслабленість;
 - смуток;
 - мрійливість;
 - торжество;
 - неспокій;
 - невпевненість;

- роздратування;
 - бунт;
 - ентузіазм.
3. Які засоби музичної виразності були використані у творах для підсилення емоційного стану?
 4. Яка мелодія пропонованих музичних творів: кантиленна (наспівна) або речитативна (що нагадує людську мову)?
 5. Як мажорний та мінорний лад впливають на настрій музичних творів?
 6. Яка зима зустріла композитора А. Вівальді?
 7. Якою побачив весну український композитор М. Вериківський?

Додаток Г

Анкета

Визначення досвіду підлітків у музично-творчій діяльності

№	Запитання	Відповідь
1	Яким видам музики Ви надаєте перевагу? 1) народній, 2) академічній, 3) духовній, 4) естрадній, 5) рок-музиці, 6) джазу, 7) авторській пісні	
2	Яка музика за стилем найближча Вашим уподобанням? 1) класика, 2) романтика,	

	3) імпресіонізм, 4) експресіонізм, 5) музика «нових» засобів виразності, 6) інше	
3	Яким музичним жанрам Ви віддаєте перевагу? 1) вокальна, хорова, оперна музика, 2) балет, 3) оперета, 4) музика для відпочинку, 5) класична інструментальна, 6) сучасна пісня, 7) фольклор, 8) інше	
4	Назвіть декілька Ваших улюблених композиторів	
5	Чи можете Ви виділити якогось композитора окремо? Якщо так, то чому?	
6	Назвіть декілька музичних творів, які Вам найбільше подобаються?	
7	За якими критеріями Ви вибираєте музику? 1) модна, популярна, 2) цікавить друзів, 3) добре знайома, 4) подобається особисто мені, 5) інше	
8	Які види музичної діяльності є головними для Вас? 1) слухання, 2) виконання, 3) власні творчі імпровізації	

	4) інше	
9	Як Ви найчастіше слухаєте музику? 1) цілеспрямовано, 2) займаючись іншими справами, 3) створюючи приємний музичний фон, 4) знайомлячись з новим музичним матеріалом, 5) інше	
10	Які джерела музичної інформації є переважними для Вас? 1) навчальний процес, 2) радіо, 3) телебачення, 4) філармонія, 5) інше	
11	Чи займались Ви творінням власної музики? Як? 1) грою на інструменті, 2) співом, 3) не займався, 4) інше	
12	У яких гуртках, клубах художньої самодіяльності Ви приймаєте участь? 1) хорові, 2) оркестрові, 3) танцювальні, 4) вокальні, 5) інструментальні ансамблі, 6) не приймаю, 7) інше	

13	Що Ви відчуваєте, коли займаєтеся музикою для себе? 1) отримую емоційну насолоду, 2) виражаю свій настрій, 3) нічого, приємно розважати друзів, 4) музикою не займаюсь, 5) інше	
14	Що значить для Вас вираз «розумію мистецький твір»? 1) можу виділити мелодію, 2) можу виділити окремі фрагменти твору, 3) можу прослідкувати процес розвитку музичного образу, 4) впізнаю знайомі інтонації (теми), 5) інше	
15	Як Ви розумієте вираз «не сприймаю музичний твір»? 1) не можу почути мелодію, 2) не подобається мелодія, 3) не подобається тривалість твору, 4) не відповідає моїм уявленням про музику, 5) інше	